

A. E. Γκότοβος

«Η Παραμυθιά στο στόχαστρο: νέα στοιχεία για τον μαύρο Σεπτέμβρη του 43»¹

Η μελέτη της βίας στα πλαίσια της παιδαγωγικής της ειρήνης

Τι είναι αυτό που θα έκανε σήμερα κάποιον παιδαγωγό να ασχοληθεί με την βία που σημάδεψε την πόλη της Παραμυθιάς πριν από 64 χρόνια; Υπάρχουν, μήπως, πράγματα που δεν γνωρίζουμε γύρω από τις εκτελέσεις αμάχων στην πόλη αυτή εκείνον τον Σεπτέμβρη; Αλλά ακόμη και αν υποθέσουμε ότι υπάρχουν άγνωστες λεπτομέρειες γύρω από τα θλιβερά γεγονότα, τι νόημα έχει να μάθουμε όλες τις λεπτομέρειες μιας ναζιστικής θηριωδίας; Άλλωστε, θα αναρωτιούνται ήδη ορισμένοι, γιατί να μην αφήσουμε τις μνήμες για ένα τόσο δυσάρεστο παρελθόν να υποχωρήσουν; Γιατί να ξύνουμε πληγές; Συμβάλλει η συζήτηση γύρω από την ακραία δολοφονική βία που εκδηλώθηκε σε τούτη την πόλη και τη σημάδεψε τόσο πολύ, στη διαπαιδαγώγηση των πολιτών στο πνεύμα της ειρήνης;

Αν για έναν ιστορικό τα πράγματα τελειώνουν όταν γίνει γνωστό ποιος έδρασε, πότε, κάτω από ποιες προϋποθέσεις, με ποιον τρόπο, με ποιο κίνητρο και με ποιο αποτέλεσμα, για έναν παιδαγωγό το θέμα είναι κάπως πολυπλοκότερο. Στα πλαίσια μιας *παιδαγωγικής της ειρήνης* και μιας *διαπολιτισμικής παιδαγωγικής* το ζήτημα δεν είναι μόνον η διερεύνηση του παρελθόντος, αλλά και η χρήση της γνώσης που αποκτάται από την διερεύνηση αυτή για τη διαπαιδαγώγηση της νέας γενιάς στις αξίες της ειρηνικής και συνεργατικής συμβίωσης. Η λέξη *ειρήνη* έχει νόημα μόνον εφόσον υπάρχει *κοινότητα συμβίωσης*, ουσιαστικά είναι μια ποιότητα, ένας τρόπος συμβίωσης, ανάμεσα σε πολλούς άλλους. Εκτός από τις πολιτικές και οικονομικές προϋποθέσεις για την ειρήνη, όμως, υπάρχουν και οι ψυχολογικές και οι γνωστικές προϋποθέσεις. Το ενδιαφέρον ενός παιδαγωγού για την ανάλυση της βίας σχετίζεται με την προώθηση της ειρηνικής συμβίωσης μέσω της συστηματικής αγωγής, με την έννοια ότι η γνώση γύρω από το ποιος, πότε, για ποιο λόγο ασκεί βία σε ποιον και με ποιο αποτέλεσμα, είναι χρήσιμη στα πλαίσια της παιδαγωγικής της ειρήνης. Γι αυτό η μελέτη συγκρουσιακών φαινομένων δεν είναι «ξύσιμο πληγών». Εκτός από το ιστορικό κίνητρο – η απόκτηση γνώσης γύρω από το τι έγινε – στη δεύτερη περίπτωση υπάρχει και ένα παιδαγωγικό κίνητρο. Η διδασκαλία της Ιστορίας δεν είχε ποτέ και δεν μπορεί να έχει αποκλειστικά γνωστικό κίνητρο. Διδάσκεται, ώστε πάνω στο υπόβαθρο της ιστορικής γνώσης να μπορέσουν να καλλιεργηθούν εξίσου σημαντικές, και ίσως σημαντικότερες, αξίες και αρετές, όπως αυτές του δημοκρατικού, ανεκτικού - αλλά όχι ανοχικού - και συνεργατικού πολίτη.

Υπάρχει, όμως, και ένας προσωπικός λόγος που με οδήγησε να ασχοληθώ με το θέμα αυτό. Με την πόλη της Παραμυθιάς με συνδέουν συναισθηματικοί και βιωματικοί δεσμοί. Είναι η πρώτη πόλη στην οποία έπρεπε να «μεταναστεύσω» στις αρχές της δεκαετίας του 60, γιατί ήταν η πιο κοντινή σε μας τους Σκαλαπανίσσιους πόλη με Γυμνάσιο. Θυμάμαι σαν τώρα την πόλη εκείνη την εποχή – για μένα ήταν κάτι σαν πρωτεύουσα – θυμάμαι και τα φιλόξενα αλλά θλιμμένα πρόσωπα εκείνων που με υποδέχτηκαν τις πρώτες μέρες. Είχαν περάσει ήδη 20 χρόνια από το μεγάλο χαμό, αλλά η θλίψη δεν είχε φύγει από τα πρόσωπα. Δεν μπορούσα τότε να εξηγήσω αυτή τη θλίψη, δεν μπορούσα να τη συνδέσω με κάτι. Αργότερα, όταν έμαθα για το μνημείο και πήγα ο ίδιος κοντά στον τόπο του εγκλήματος, άρχισα να καταλαβαίνω. Κατάλαβα ότι

η πόλη στην οποία έμαθα και εγώ τα πρώτα γράμματα της μέσης παιδείας, ήταν τραυματισμένη. Πολύ αργότερα αποφάσισα να λύσω, για τον εαυτό μου πρώτα, το αίνιγμα των θλιμμένων προσώπων. Να βάλω τον δάκτυλον επί τον τύπον των ήλων, πάνω στο τραύμα της πόλης, όχι για πεισθώ για την ύπαρξή του, αλλά για να ξεορκίσω τη λογική των διεστραμμένων συνειδήσεων που το συνέλαβαν, το σχεδίασαν και το εκτέλεσαν.

Έχω πλήρη συναίσθηση του γεγονότος ότι δεν είναι εύκολο να βάζει κανείς το δάκτυλο πάνω στο τραύμα μιας πόλης, όταν η πληγή δεν έχει κλείσει. Και δεν έχει κλείσει, γιατί οι συνέπειες από το τραύμα είναι ακόμη ζωντανές. Αλλά δεν έχει κλείσει και για άλλους δύο λόγους. Ο ένας είναι ότι οι υπόλογοι για τη σφαγή δεν λογοδότησαν ποτέ. Ορισμένοι ούτε καν αναζητήθηκαν, και όσοι αναζητήθηκαν αθωώθηκαν πριν καν δικαστούν². Ο άλλος είναι ότι υπάρχουν ομότεχνοι που τον τελευταίο καιρό με τις προκλητικά πρόχειρες αναλύσεις τους τραυματίζουν το ίδιο το τραύμα. Σε μια ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία υπάρχει η δυνατότητα διακίνησης ιδεών και η ελλειμματική ποιότητα ενός κειμένου δεν είναι επαρκής λόγος το κείμενο αυτό να μην κυκλοφορεί. Όταν όμως η προχειρότητα γίνεται μόδα και τάση, υπάρχει το ενδεχόμενο να αναρωτιόμαστε για τα στοιχειώδη. Το «δεν ξεχνώ» απέναντι στους δολοφονημένους κατοίκους της Παραμυθιάς είναι ένα γενικευμένο συμβολικό μήνυμα ότι δεν ξεχνούμε τις δολοφονίες που τραυμάτισαν όλη τη Θεσπρωτία στη διάρκεια της κατοχής και του μειονοτικού αλυτρωτισμού. Δεν υπάρχει χωριό στο νομό αυτό που να μην έχει μικρές ή μεγάλες ιστορικές ουλές. Βάζουμε την παλάμη μας πάνω στις ουλές σημαίνει μελετούμε τα σημάδια για να μην ξεχάσουμε τις δυνάμεις εκείνες του κακού που τα προξένησαν, και κυρίως τις ιδέες που εξέθρεψαν την καταστροφική βούληση και τους μηχανισμούς που επέτρεψαν σ' αυτή τη βούληση να εκδηλωθεί και να γίνει δολοφονική πράξη. Για τον απλό λόγο ότι οι ιδέες είναι μακροβιότερες των ανθρώπων που τις είχαν κάποτε στη συνείδηση και δεν πεθαίνουν κατ' ανάγκη με τον φυσικό θάνατο των φορέων τους.

Αισθάνομαι, λοιπόν, ένα προσωπικό χρέος απέναντι στην πόλη που με φιλοξένησε αλλά και μια υπηρεσία που χρωστώ σαν δάσκαλος στη νέα γενιά: *τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών και των νέων στην ειρήνη*. Η διαπαιδαγώγηση, όμως, στην ειρήνη προϋποθέτει την ετοιμότητα για αντίσταση στους μηχανισμούς της επιθετικής βίας και του θανάτου, πριν αυτοί ενεργοποιηθούν. Με τη σειρά της, η ετοιμότητα για αντίσταση ενισχύεται από τη γνώση. Τη γνώση που πηγάζει τόσο από την ανάλυση των ιστορικών γεγονότων, όσο και από την ανάλυση της βίας μέσω της ανεξάρτητης, αδέσμευτης και αντικειμενικής έρευνας της ιστορικής εμπειρίας. Ιδιαίτερα σε μια εποχή η οποία έχει αρχίσει να μας προβληματίζει αναφορικά με τις προτεραιότητες και τις πρακτικές της, η αδέσμευτη έρευνα είναι ο καλύτερος δρόμος να φτάσουμε στην αξιόπιστη γνώση.

Η βία και η ερμηνεία της

Υπάρχουν τρία θεωρητικά πλαίσια μέσα στα οποία θα μπορούσε να ερμηνευθεί η δολοφονική βία που σημάδεψε την πόλη της Παραμυθιάς το Σεπτέμβρη του 1943. Σύμφωνα με το πρώτο, η βία που εκδηλώθηκε εναντίον της πόλης της Παραμυθιάς ήταν υπέρβαση στην εφαρμογή κανόνων της γερμανικής κατοχικής αρχής από παραβάτες αξιωματικούς και γενικά από μέλη της Βέρμαχτ που ήταν διαποτισμένα με το ναζιστικό πνεύμα και αναλάμβαναν δολοφονικές πρωτοβουλίες είτε για να δώσουν «ριζικές λύσεις» σε τρέχοντα θέματα, είτε επειδή αρέσκονταν στη χρήση βίας, γνωρίζοντας ότι έχουν την κάλυψη του Φύρερ και του πολιτικού του δικτύου μέσα στο στρατό. Οι πράξεις τους δεν εύρισκαν πάντοτε σύμφωνους τους διοικητικούς των

προϊσταμένους, αλλά οι τελευταίοι δεν τολμούσαν για ευνόητους λόγους να πάρουν μέτρα εναντίον των θερμώιμων ναζί.

Σύμφωνα με το δεύτερο πλαίσιο, η βία που εκδηλώθηκε στην Παραμυθιά δεν διαφέρει σε τίποτε από τη βία που εκδηλώθηκε και σε άλλα σημεία της Ηπείρου – αλλά και της υπόλοιπης Ελλάδας - την ίδια περίοδο. Η ναζιστική βία έχει μελετηθεί αρκετά ως φαινόμενο, και κυρίως ως εργαλείο επεκτατικής και κατασταλτικής πολιτικής. Ακραία και σκληρά μέτρα, ιδεολογία της φυλετικής ανωτερότητας, η αρχή της συλλογικής ενοχής, η αρχή της μηδενικής ανοχής απέναντι σε φαινόμενα μη-συμμόρφωσης στην κατοχική βούληση, και γενικότερα στη βούληση του καθεστώτος, ήταν η πεμπτούσια της ναζιστικής βίας. Η Παραμυθιά ήταν μια από τις εκατοντάδες τέτοιες περιπτώσεις ακραίας βίας προκειμένου να υπάρξει στην περιοχή ναζιστική τάξη και συμμόρφωση.

Σύμφωνα με το τρίτο θεωρητικό πλαίσιο, η εγκληματική βία που χτύπησε την Παραμυθιά έχει όλα τα στοιχεία της βίας του δεύτερου τύπου, αλλά και κάποια ακόμη. Έχει, δηλαδή, τη γνωστή εργαλειακή διάσταση της βίας ως μέσου τρομοκράτησης και συμμόρφωσης δια του τρόμου, αλλά και τη διάσταση του αφανισμού του «άλλου», της εκτόπισής του από το προσκήνιο, της απομάκρυνσής του από την εστία. Τη δεύτερη αυτή διάσταση θα την ονόμαζα *δημογραφική διάσταση*. Αν από τους δύο συμμάχους που είναι υπεύθυνοι για την άσκηση της ακραίας βίας στην Παραμυθιά ο ένας έδινε έμφαση στην εργαλειακή της διάσταση, ο δεύτερος έδινε έμφαση στη δημογραφική της πλευρά, στη διάσταση της δημογραφικής εκκαθάρισης μέσω της φυσικής εξόντωσης και της γεωγραφικής μετατόπισης του «άλλου». Από τη σκοπιά των δύο ναζιστικών συμμάχων – των δυνάμεων κατοχής και των μουσουλμάνων συνεργατών τους – η Παραμυθιά είναι η κοιτίδα του «άλλου». Η βία που θα ασκηθεί πάνω της σχετίζεται με το πώς κάθε πλευρά του μικρού ναζιστικού άξονα νοηματοδοτεί αυτόν τον «άλλο» και τι σχεδιάζει γι αυτόν μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα.

Η θέση που θα ήθελα να υποστηρίξω με βάση το υλικό που υπάρχει στη διάθεσή μου είναι ότι η δολοφονική εκτέλεση 58 αμάχων πολιτών στην πόλη Παραμυθιάς μέσα σε διάστημα 10 ημερών από τις 19 μέχρι τις 29 Σεπτεμβρίου του 1943 δεν ήταν απλά κάποια υπερβολική αντίδραση της γερμανικής στρατιωτικής δύναμης ή μιας μεμονωμένης στρατιωτικής μονάδας ή ομάδας απέναντι στην απώλεια γερμανών στρατιωτών σε μια στρατιωτική επιχείρηση στα βόρεια της πόλης μερικές μέρες νωρίτερα. Ήταν, αντίθετα, συνειδητή και μεθοδευμένη ενέργεια που στόχευε όχι μόνον στην τρομοκράτηση του πληθυσμού της περιοχής και στην δια του τρόμου συμμόρφωση στη νέα τάξη πραγμάτων, αλλά κυρίως στην εξουδετέρωση της πόλης ως διοικητικής, πολιτισμικής και οικονομικής μονάδας με την εξόντωση σημαντικού τμήματος της ηγεσίας της και την έμμεση εκδίωξη του χριστιανικού πληθυσμού από την περιοχή, κάτι που με τη σημερινή ορολογία θα ονομάζαμε *πράξη εθνοκάθαρσης*. Ήταν ένα από τα οδυνηρότερα επεισόδια μιας γενικότερης επιχείρησης αναδιάταξης του πληθυσμού σε ολόκληρη της Θεσπρωτία, η οποία άρχισε το 1941 - μετά την κατοχή της περιοχής από τα ιταλικά στρατεύματα - αλλά δεν ολοκληρώθηκε ποτέ για δύο λόγους: πρώτον, επειδή υπήρξε ένοπλη αντίσταση εναντίον των δυνάμεων που την επιχείρησαν, δηλαδή εναντίον των κατοχικών στρατευμάτων και των συνεργών τους, και, δεύτερον, επειδή η τροπή που πήρε ο πόλεμος, τόσο σε ό,τι αφορά τη συμμαχία Ιταλίας-Αλβανίας-Γερμανίας, όσο και αναφορικά με τις εξελίξεις στο ανατολικό μέτωπο, υπήρξε δυσμενής για τον αλβανικό αλυτρωτισμό στην περιοχή της Θεσπρωτίας. Η ιδέα της Μεγάλης Αλβανίας με την ενσωμάτωση τμήματος του ελληνικού εδάφους στην επικράτεια της τρίτης ευρωπαϊκής χώρας του άξονα

ενταφιάστηκε οριστικά τον Οκτώβριο του 1944, όταν οι δυνάμεις του άξονα μαζί με τα ένοπλα τμήματα των μουσουλμάνων Αλβανών πιεζόμενες από ελληνικά ανταρτικά τμήματα υποχώρησαν προς την Αλβανία, συμπαρασύροντας στη φυγή τους αυτή και τον όγκο του άμαχου πληθυσμού, τον οποίο πρώτα είχαν φροντίσει να παγιδέψουν στα ναζιστικής εμπνεύσεως αλυτρωτικά τους σχέδια.

Το κλίμα της εποχής: η καθημερινότητα του τρόμου

Ας προσπαθήσουμε να μεταφερθούμε νοερά στην Ελλάδα του 1943 γενικά και τη Θεσπρωτία ειδικότερα³. Η Παραμυθιά, όπως και ολόκληρη η Θεσπρωτία, ιδωμένη από τη σκοπιά του Γενικού Επιτελείου των Γερμανικών Ενόπλων Δυνάμεων εκείνης της εποχής, δηλαδή από τη σκοπιά της ναζιστικής Βέρμαχτ, βρίσκεται σε μια επικίνδυνη περιοχή. Είναι τοποθετημένη πολύ κοντά στις ακτές στις οποίες σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του επιτελείου και του ίδιου του Χίτλερ θα επιχειρηθεί απόβαση συμμαχικών δυνάμεων⁴. Η εκτίμηση αυτή αρχίζει να διαμορφώνεται μετά την ήττα στο Στάλινγκραντ και διατηρείται μέχρι τις τελευταίες βδομάδες της παρουσίας των γερμανικών στρατευμάτων στην Ήπειρο το φθινόπωρο του 1944.

Η βούληση της επίλεκτης μονάδας – και συγκεκριμένα της 1. Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών, η οποία το καλοκαίρι του 1943 περιλαμβάνει πάνω από 23.000 στρατιώτες - που μεταφέρεται για το σκοπό αυτό στην Ήπειρο από τον Καύκασο (αφού πρώτα κάνει ένα δολοφονικό διάλειμμα στο Μαυροβούνιο στα πλαίσια της στρατιωτικής επιχείρησης «Σβάρτς», στόχος της οποίας ήταν η διάλυση των Γιουγκοσλαβικών ανταρτικών δυνάμεων) ήταν να γίνουν ριζικές εκκαθαρίσεις σε όλη την Ήπειρο, ξεκινώντας από τη Θεσπρωτία, ώστε να αποτραπεί η κατά τις εκτιμήσεις της επικείμενη συμμαχική απόβαση⁵. Όπως και στις περιοχές της Γιουγκοσλαβίας, οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στρέφονται εναντίον των ανταρτικών δυνάμεων και του άμαχου πληθυσμού *ταυτόχρονα*, πλην του μουσουλμανικού στοιχείου που όχι μόνον στη Θεσπρωτία, αλλά και σε άλλες περιοχές των Βαλκανίων – αρκεί να θυμηθούμε τις δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις των Μεραρχιών SS «Χαντζάρ» και «Σκεντέρμπεης» στη Βοσνία και Αλβανία αντίστοιχα, οι οποίες περιελάμβαναν κυρίως μουσουλμάνους μαχητές και ήταν οργανικά ενταγμένες στα χιτλερικά στρατεύματα.

Στην πρώτη και πολύ σύντομη φάση συνύπαρξης των ιταλικών και των γερμανικών στρατευμάτων κατοχής στην Ήπειρο – ουσιαστικά από τις αρχές Ιουλίου του 1943 μέχρι τις 9 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους – ισχυροί παράγοντες των δεύτερων, συμπεριλαμβανομένου του διοικητή της 1. Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών αντιστράτηγου τότε Walter von Stettner και των διοικητών του 98. και 99. Συντάγματος Ορεινών Καταδρομών επιχειρούν να νομιμοποιήσουν απέναντι στην υπερκείμενη ιταλική στρατιωτική αρχή (26. Σώμα Στρατού, 11. Στρατιά) μονομερείς στρατιωτικές παρεμβάσεις οι οποίες περιέχουν στοιχεία ακραίου τρόμου, όπως τον είχε εισαγάγει και τον είχε επιβάλει ο Χίτλερ μέχρι τότε στην καταπολέμηση των ανταρτικών κινημάτων στις κατεχόμενες ανατολικές χώρες και στα Βαλκάνια⁶. Το Φανάρι και η Παραμυθιά μπαίνουν στο στόχαστρο ως πιθανοί αποδέκτες σκληρών τρομοκρατικών χτυπημάτων εκ μέρους της Βέρμαχτ, στα οποία περιλαμβάνεται όχι μόνον η εξόντωση των ανταρτών και των υπόπτων για οποιαδήποτε συνεργασία με αυτούς, αλλά και τον εκτοπισμό όλων των ικανών να φέρουν όπλα ανδρών ηλικίας από 15 έως 60 ετών. Η απόπειρα αυτή θα αποτύχει στην πρώτη φάση – στην οποία υπερκείμενη στρατιωτική αρχή είναι η ιταλική – κυρίως εξ αιτίας των ενστάσεων του διοικητή του 26. Σώματος Στρατού στρατηγού Della Bona, ενστάσεις που οφειλόταν

όχι μόνο σε διαφορές στρατιωτικού τύπου, αλλά και σε άλλους παράγοντες, όπως π.χ. τα ιταλικά συμφέροντα στην περιοχή, όπως αποδεικνύουν οι οδηγίες που δέχεται ο ίδιος ο Della Bona από την προϊσταμένη του αρχή, δηλαδή από τον διοικητή της 11. Στρατιάς στρατηγό Vecchiarelli⁷. Στις 10. Ιουλίου του 1943 – ακριβώς την ημέρα που τμήματα της 1. Μεραρχίας διασχίζουν τα ελληνοαλβανικά σύνορα κοντά στην περιοχή της Κόνιτσας - είχε ήδη αρχίσει η απόβαση των συμμαχικών δυνάμεων στη Σικελία και το μέλλον του πολέμου άρχισε να γίνεται αρκετά ρευστό για τις δυνάμεις του άξονα.

Η επιχείρηση με τον κωδικό «Augustus», στην οποία πρωτοστατεί το 99. Σύνταγμα Ορεινών Καταδρομών με διοικητή τον συνταγματάρχη Josef Remold, έναν από τους πιο σκληροπυρηνικούς ναζί που πέρασαν από την Ήπειρο, συμμετέχουν και ιταλικές στρατιωτικές δυνάμεις υπό τον Manfredini, όπως επίσης και ένοπλοι μειονοτικοί μουσουλμάνοι της Θεσπρωτίας. Η καταστροφή των χωριών του Φαναρίου η οποία συντελείται κυρίως στη μεσαία φάση της επιχείρησης – 10 με 14 Αυγούστου 1943 – είναι το πρώτο εύγλωττο δείγμα του πώς εννοεί η νέα κατοχική δύναμη την ειρήνευση στην περιοχή, με ποιες μεθόδους την υλοποιεί και με ποιους συμμάχους συμπράττει. Η ψυχρά οργανωμένη επιχείρηση καταστροφής του Φαναρίου⁸ περιλαμβάνει οργανωμένες δολοφονίες των χριστιανών κατοίκων της περιοχής, καταστροφή κάθε είδους αγαθού που θα μπορούσε να φτάσει στα χέρια των ανταρτών σύμφωνα με τις πληροφορίες της Βέρμαχτ, και επίσης καταστροφή των υποδομών που είναι απαραίτητες για την παραγωγή των αγαθών και για τη στέγαση των ανθρώπων που εργάζονται να τα παραγάγουν⁹. Οι διαταγές και οι οδηγίες που έχει ετοιμάσει η διοίκηση της Μεραρχίας για τις μονάδες που συμμετέχουν στην καταστροφή περιλαμβάνουν εφαρμογή της διαταγής του Φύρερ, μια μνημειώδη για την εγκληματικό πνεύμα διαταγή στην οποία αναφέρεται ρητά ότι η ζωή στις κατεχόμενες περιοχές δεν αξίζει τίποτε¹⁰. Πρόκειται για την υπ' αρ. 002060/16.9.1941 διαταγή του Γενικού Αρχηγείου Ενόπλων Δυνάμεων που υπογράφεται από τον στρατηγό Keitel και αφορά την αντιμετώπιση της αντίστασης στις χώρες που είχε κατακτήσει η Βέρμαχτ:

«...Τα μέχρι τώρα ληφθέντα μέτρα για την αντιμετώπιση της κομμουνιστικής εξέγερσης αποδείχθηκαν εν γένει αναποτελεσματικά. Ο Φύρερ διέταξε ότι από τώρα και στο εξής θα γίνεται παντού χρήση των πλέον αυστηρών μέτρων προκειμένου να εξουθενωθεί σε συντομότερο χρονικό διάστημα αυτό το κίνημα. Μόνο με αυτόν τον τρόπο, ο οποίος εφαρμόστηκε πάντοτε με επιτυχία στη ιστορία της εξάπλωσης της ισχύος από μεγάλους λαούς, μπορεί να εμποδωθεί η ησυχία. Σχετικά με το ζήτημα αυτό ισχύουν οι παρακάτω οδηγίες:

(α) Σε κάθε περίπτωση αντίστασης κατά των γερμανικών κατοχικών δυνάμεων, και ανεξάρτητα από το πώς είναι κάθε φορά οι πραγματικές περιστάσεις, η αντίσταση πρέπει να αποδίδεται σε κομμουνιστικά αίτια

(β) Προκειμένου να παταχθεί η αντίσταση εν τη γενέσει της, πρέπει στην πρώτη κιόλα περίπτωση χωρίς χρονοτριβή να γίνει χρήση των πιο σκληρών μέσων για να εμποδωθεί το κύρος των κατοχικών δυνάμεων και να προληφθεί η εξάπλωση του φαινομένου. Ως προς αυτό δέον να ληφθεί υπόψη ότι η ανθρώπινη ζωή στις εν λόγω χώρες δεν σημαίνει απολύτως τίποτε και ότι το αποτρεπτικό αποτέλεσμα επιτυγχάνεται μόνο μέσω ασυνήθιστης σκληρότητας. Ως αντίποινο για την απώλεια ζωής ενός γερμανού στρατιώτη πρέπει γενικά σ' αυτές τις περιπτώσεις να θεωρείται λογική η εκτέλεση 50-100 κομμουνιστών. Ο τρόπος της εκτέλεσης πρέπει να ενισχύει το αποτρεπτικό αποτέλεσμα»

Μόνον την τελευταία στιγμή, λόγω των ενστάσεων της από πλευράς τυπικής ιεραρχίας υπερκείμενης ιταλικής στρατιωτικής αρχής, έρχεται στις μονάδες που πρόκειται να

λάβουν μέρος στην επιχείρηση ακυρωτικό σήμα για την εφαρμογή μέτρων που εκφράζουν το πνεύμα αυτής της διαταγής, όπως η γενικευμένη θανάτωση υπόπτων και ο υποχρεωτικός εκτοπισμός του πληθυσμού από την περιοχή¹¹. Τούτο φυσικά δεν σημαίνει ότι το πνεύμα της διαταγής ακυρώνεται. Η διαταγή προέβλεπε εκτόπιση όλου σχεδόν του πληθυσμού της περιοχής – εννοείται πλην των μουσουλμάνων – ανεξάρτητα από τη σχέση τους με τους αντάρτες. Τώρα η εκκένωση γίνεται με πλάγιο τρόπο. Πρώτα χαρακτηρίζονται οι κάτοικοι *ύποπτοι* για συνεργασία με τους αντάρτες, μετά συλλαμβάνονται και, όταν δεν εκτελούνται, ανακρίνονται και εκτοπίζονται στα Ιωάννινα και ύστερα στη Θεσσαλονίκη ή τη Γερμανία. Πόλεις της Γερμανίας, όπως το Moosburg στη Βαυαρία, κάτι θα έλεγαν για αυτό αν τις ρωτούσαμε σήμερα: πόσοι Θεσπρωτοί, άραγε, είχαν στη ζωή τους την ατυχία να τις γνωρίσουν τόσο βίαια, ως πρώτοι *Gastarbeiter* στα πλαίσια του προγράμματος για την εισαγωγή ξένης εργατικής δύναμης στη χιτλερική Γερμανία, γνωστού και ως «πρόγραμμα Sauckel»;

Το αποδεικτικό υλικό για τη συνεργασία με τους αντάρτες το παρέχουν οι μόνοι συνεργάτες των στρατιωτικών μονάδων που μπορούν να συνεννοηθούν γλωσσικά με τους κατοίκους του Φαναρίου: οι Μουσουλμάνοι. Αλλά οι Μουσουλμάνοι που συμμετέχουν, δεν δρουν ατομικά. Έχουν *γραμμή*, και η γραμμή είναι σαφής: όλοι οι χριστιανοί συνεργάζονται εκ προδιαγραφής με τους αντάρτες. Δολοφονώντας και καταστρέφοντας, οι δύο σύμμαχοι ελπίζουν ότι ο χριστιανικός πληθυσμός αργά ή γρήγορα θα εγκαταλείψει την περιοχή ή θα αφανισθεί. Η «ειρήνευση» που θα επέλθει υπηρετεί και τους δύο: και η απόκρουση της υποτιθέμενης συμμαχικής απόβασης γίνεται πλέον ευκολότερη, αλλά και η εύφορη περιοχή του Φαναρίου καταλαμβάνεται και ελέγχεται από τους μειονοτικούς, οι οποίοι εκτοπίζοντας ή αφανίζοντας τους χριστιανούς, καθίστανται πλέον απόλυτη πλειοψηφία. Το ίδιο ισχύει και για την Παραμυθιά, η οποία παρουσιάζεται από τη μειονοτική ηγεσία στη γερμανική αρχή ως πόλη συνεργαζόμενη με τους αντάρτες και θεωρείται πλέον ως κέντρο εφοδιασμού των ανταρτικών δυνάμεων, ως βάση στρατολόγησης ανταρτών και ως πολιτικό κέντρο των ανταρτικών οργανώσεων. Η Παραμυθιά πρέπει να εξουδετερωθεί. Ο πληθυσμός της πρέπει να τρομοκρατηθεί και να διασκορπιστεί. Όσο υφίσταται η πόλη αυτή ως κοινότητα, ο εφοδιασμός των ανταρτών θα συνεχίζεται. Αυτή είναι η κυρίαρχη λογική που υπαγόρευσε το χτύπημα στην Παραμυθιά, όπως θα δούμε αναλυτικότερα. Η αφορμή – τα αντίποινα για το επεισόδιο στη Σκάλα λίγες μέρες πριν από την εκτέλεση – είναι άλλη υπόθεση, θα μπορούσε άλλωστε να είναι και διαφορετική.

Οι τριβές, μερικές φορές πολύ έντονες, ανάμεσα στους συμμάχους του άξονα – και συγκεκριμένα ανάμεσα στην 1. Μεραρχία και την ιταλική διοίκηση – είναι ήδη γνωστές από τη θητεία της Μεραρχίας στο Μαυροβούνιο την άνοιξη του 1943. Εμφανίζονται, όμως, και στην Παραμυθιά τα πρώτα δείγματα γερμανικής καχυποψίας απέναντι στα ιταλικές αρχές¹². Το 2ο Επιτελικό Γραφείο του 99. Συντάγματος Ορεινών Καταδρομών είναι υπεύθυνο για την αντικατασκοπεία. Ο αρμόδιος αξιωματικός, υπολοχαγός Pfützner, ο οποίος σε συνεργασία με τους ομολόγους του στη Μεραρχία Ορεινών Καταδρομών και το 22. Σώμα Στρατού έχει ενεργή ανάμιξη στην προετοιμασία και την υλοποίηση του εγκλήματος της Παραμυθιάς, στέλνει στις 25.8.1943 στον ομολόγο του της 1. Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών Dr. Rothfuchs, την ακόλουθη επιστολή:

«Σύμφωνα με πληροφορίες των κατοίκων της Μαζαρακιάς, ένας Ιταλός λοχαγός, πιθανόν στις 19.8.43, με δύο άλλους αξιωματικούς πήγε από την Πάργα στο χωριό αυτό και ζήτησε από τους κατοίκους να κλείσουν ανυπερθέτως ειρήνη άνευ όρων με τις

ελληνικές ανταρτικές ομάδες της περιοχής Ελευθερίου. Οι γερμανικές δυνάμεις δεν πρόκειται ούτως ή άλλως να μείνουν για πολύ καιρό ακόμη στην περιοχή. Πάντως δεν μπορούν να υπολογίζουν σ' αυτούς και έτσι είναι καλύτερα να συμβιβαστούν. Εκτός αυτού, απαγορεύει στους Αλβανούς να τεθούν στη διάθεση της Βέρμαχτ χωρίς έγκριση της ιταλικής στρατιωτικής διοίκησης, είτε σε στρατιωτικές επιχειρήσεις, είτε σε άλλες αποστολές. Κατά την επιστροφή του στην Πάργα οι Ιταλοί αξιωματικοί έμειναν τρεις ώρες στο Ελευθέριο όπου και γευμάτισαν. Ο λοχαγός πρέπει να είναι υπεύθυνος του ιταλικού πολιτικού τμήματος στην Πάργα. Η προπαγάνδα αυτή συμβαδίζει με την προπαγάνδα των Ιταλών στην Παραμυθιά, η οποία στοχεύει επίσης στην συγκράτηση των Αλβανών από μια πιθανή συνεργασία με το γερμανικό στρατό.»

Αλλά το 26. ιταλικό Σώμα Στρατού παραμένει ακόμη υπερκείμενη στρατιωτική αρχή. Τυπικά δεν είναι δυνατόν να παρακαμφθεί εύκολα. Επιχειρείται μεν η παράκαμψή του μέσω της 11. Στρατιάς, χωρίς όμως να φέρει αποτέλεσμα. Μια μέρα πριν από τις πρώτες συλλήψεις του Αυγούστου στην πόλη της Παραμυθιάς, και συγκεκριμένα στις 14.8.1943, λαμβάνει χώρα σύσκεψη ανάμεσα σε επιτελικούς αξιωματικούς των δύο κατοχικών δυνάμεων στα Ιωάννινα, με πρωτοβουλία της γερμανικής πλευράς και με σκοπό να πετύχει μια εξουσιοδότηση της ιταλικής αρχής για μονομερή δράση – δηλ. συλλήψεις και εκτελέσεις – σε περίπτωση που εντοπιστεί υπόθεση κατασκοπείας. Όντως η σύσκεψη εξελίσσεται όπως επιθυμεί η γερμανική πλευρά, η οποία για να είναι σίγουρη για το αποτέλεσμα της σύσκεψης, στέλνει την επομένη, 15.8.43, ένα έγγραφο στο 26. Σώμα Στρατού με το οποίο ανακοινώνει τη συμφωνία που είχε επιτευχθεί την προηγούμενη¹³:

«Η Μεραρχία έχει την τιμή να γνωστοποιήσει στο 26. Σώμα Στρατού τα ακόλουθα:

- 1. Σε περίπτωση αποκάλυψης κατασκοπείας ή οργάνωσης που υποθάλπει τους αντάρτες θεωρείται σκόπιμο να γίνονται άμεσα σχετικές συλλήψεις. Σε μια τέτοια περίπτωση πρέπει να εξασφαλίζεται αμοιβαία ενημέρωση γύρω από το εκάστοτε αντικείμενο. Η Μεραρχία υποθέτει ότι το 26. Σώμα Στρατού είναι σύμφωνο με την πρόταση αυτή.*
- 2. Στον παρόντα χώρο επιχειρήσεων της Μεραρχίας νοτίως της Παραμυθιάς, ο Νουρί Ντίνο, Ιταλός υπήκοος αλβανικής εθνότητας, έχει προσφέρει ανεκτίμητες υπηρεσίες. Η επιτυχής δράση εναντίον των ανταρτών στην περιοχή αυτή ενισχύθηκε μέσω της καλής γνώσης προσώπων και τοποθεσιών εκ μέρους του εν λόγω προσώπου. Επειδή από την πλευρά μιας τοπικής στρατιωτικής ιταλικής διοίκησης για άγνωστους λόγους υπήρξε η πρόθεση να συλληφθεί ο Νουρί, θα ήταν σκόπιμο ο εν λόγω να παραμείνει στη διάθεση των γερμανικών υπηρεσιών.*
- 3. Διαπιστώθηκε ότι τόσο οι Γερμανοί όσο και Ιταλοί στρατιώτες επισκέπτονται διαρκώς την εβραϊκή συνοικία στα Ιωάννινα. Για λόγους αντικατασκοπείας προτείνεται να απαγορευθεί η είσοδος όλων των στρατιωτών στη συνοικία αυτή»*

Το σκηνικό για τις συλλήψεις έχει στηθεί¹⁴. Την ίδια κιόλα μέρα τμήματα του III τάγματος του 99. Συντάγματος Ορεινών Καταδρομών που - προερχόμενο από το Φανάρι και κατευθυνόμενο προς τη Μενίνα περνάει από την Παραμυθιά¹⁵ - διενεργεί συλλήψεις 33 ατόμων τη νύχτα της 15.8.¹⁶, ενώ την επόμενη μέρα ο κατάλογος συμπληρώνεται με άλλους δύο.

Στις 21.00 της 15.8.1943 συλλαμβάνονται, λοιπόν, στην Παραμυθιά ύστερα από αυτές τις μεθοδεύσεις 33 πρόσωπα. Υπάρχει ο κατάλογος των συλληφθέντων με την ηλικία

και το επάγγελμά τους. Γνήσιο αντίγραφο του καταλόγου αυτού παρουσιάζουμε σήμερα για πρώτη φορά ύστερα από 64 χρόνια¹⁷. Αξίζει να σημειωθούν εδώ ορισμένα πράγματα:

Πρώτον, ο κατάλογος αυτός φέρει την υπογραφή του ίδιου του συνταγματάρχη Remold, του σκληρού ναζιστή στρατιωτικού, μέλους των SS και συγγραφέα εγχειριδίων για τη χιτλερική νεολαία¹⁸, που θεωρείται ο πρωτεργάτης της προσέγγισης των Μουσουλμάνων με την Βέρμαχτ και ο πρωταγωνιστής της καταστροφής των χωριών του Φαναρίου, σε διαρκή και συστηματική συνεργασία με το μουσουλμανικό στοιχείο της περιοχής (ένοπλα τμήματα, πληροφοριοδότες, συνεργαζόμενοι).

Δεύτερον, η αξιολόγηση των συλληφθέντων και η πρόθεση του Remold για τη μεταχείρισή τους, έτσι όπως αυτή φαίνεται μέσα από τα μακάβρια σκίτσα πάνω στον κατάλογο.

Τρίτον, ανάμεσα στους επικίνδυνους λογίζεται και ο δικηγόρος Χρήστος Σταυρόπουλος, όπως φαίνεται από το καταληκτικό σχόλιο του συνταγματάρχη στο τέλος του καταλόγου:

«Ο δικηγόρος Χρήστος Σταυρόπουλος ανήκει στα πολύ επικίνδυνα πρόσωπα. Κατάφερε να διαφύγει τη σύλληψη και εξαφανίστηκε. Χαρακτηρίζεται από τους Ιταλούς ως άκρως επικίνδυνος και προς το παρόν καταζητείται. Χ σημαίνει επικίνδυνος, σύμφωνα με τις ιταλικές αναφορές»¹⁹.

Ο κατάλογος με βάση τον οποίο διενεργούνται οι συλλήψεις ήταν έτοιμος πριν από τις συλλήψεις. Η γερμανική πλευρά στη συνάντησή της με τον διοικητή των Καραμπινιέρι στα Ιωάννινα ταγματάρχη Giardielli λίγες μέρες μετά τις συλλήψεις, ισχυρίζεται ότι τον κατάλογο τον είχε πάρει από τις ιταλικές υπηρεσίες της Παραμυθιάς. Αλλά στο σημείο αυτό θα επανέλθουμε. Διενεργούνται ανακρίσεις²⁰ και ο επόμενος σταθμός των κρατουμένων θα είναι τα Ιωάννινα.

Οι συλληφθέντες τη νύχτα της 15.8.43, αφού ανακριθούν (16. και 17.8.43), στέλνονται μαζί με άλλους δύο ακόμη τις επόμενες μέρες στο χώρο των φυλακών στα Ιωάννινα²¹. Από τις ανακρίσεις αυτές οι γερμανικές κατοχικές αρχές καταλήγουν στο συμπέρασμα το οποίο ήδη επεδίωκαν και το οποίο αποτελεί την αιχμή του δόρατος της μειονοτικής προπαγάνδας για την Παραμυθιά. Σύμφωνα με αυτό, η Παραμυθιά αποτελεί κέντρο ανεφοδιασμού των ανταρτών και κέντρο του πολιτικού σκέλους της ανταρτικής οργάνωσης της περιοχής, η ηγεσία της πόλης βρίσκεται στην υπηρεσία των ανταρτών, ενώ η σχέση των ιταλικών αρχών κατοχής και των παραγόντων της πόλης αυτής είναι καλή. Για κάποιους λόγους, όμως, υπάρχουν αντιρρήσεις από την πλευρά του Ιταλού στρατηγού, διοικητή του 26^{ου} Σώματος Στρατού στα Ιωάννινα. Η 11. Στρατιά στην οποία απευθύνεται η 1. Μεραρχία Ορεινών Καταδρομών παραπέμπει το θέμα των ομήρων και των αντιποίνων στο Ιταλικό Γενικό Επιτελείο και ταυτόχρονα διατάσσει τον Della Bona να εφαρμόσει παλαιότερη διαταγή της Στρατιάς (Ιούλιος 1943) για τα θέματα αυτά. Σε μια συνάντηση με την ιταλική Καραμπινερία των Ιωαννίνων τις επόμενες μέρες η γερμανική πλευρά εκφράζει την απορία της για ποιο λόγο υπάρχουν αυτές οι αντιρρήσεις, αφού όλα είχαν κανονιστεί στις 14.8.43 στη σύσκεψη με τον αρχηγό του επιτελείου του 26 Σώματος Στρατού. Στο κείμενο εργασίας που είχε ετοιμαστεί για τη συνάντηση με το διοικητή της Καραμπινερίας, οι γερμανικές υπηρεσίες πληροφοριών καλύπτουν απολύτως τον Νουρί Ντίνο, επιμένοντας στη μη ανάμιξή του²²:

«Η επιχείρηση σύλληψης στην Παραμυθιά δεν έγινε με υπόδειξη του Νουρί. Τα ονόματα των συλληφθέντων υποδείχθηκαν από συλληφθέντα πράκτορα και από πληροφορίες αλβανών πολιτών. Η άμεση σύλληψη ήταν επιβεβλημένη, επειδή ακριβώς τότε περνούσε από την Παραμυθιά ένα γερμανικό τάγμα. Η ενέργεια έγινε με τη σύμφωνη γνώμη της Μεραρχίας, με αναφορά στην εξουσιοδότηση που είχε δοθεί από τις ιταλικές αρχές. Διετάχθη επαφή με την τοπική ιταλική στρατιωτική αρχή η οποία και πραγματοποιήθηκε πριν από την έναρξη της ενέργειας από τον ίδιο το συνταγματάρχη Remold. Τα ονόματα των συλληφθέντων εξετάστηκαν από κοινού με τον ιταλό συνταγματάρχη ο οποίος σημείωσε τα πιο επικίνδυνα στοιχεία. Δεν εκφράστηκε καμία επιφύλαξη από την ιταλική αρχή για την εν λόγω ενέργεια. Γι αυτό το λόγο είναι ακατανόητο πώς έφτασαν άλλου είδους πληροφορίες από τον αρμόδια ιταλό συνταγματάρχη στο διοικητή του 26. Σώματος Στρατού.....Είναι απαραίτητο ο Νουρί να εργάζεται αθόρυβα, γιατί σε διαφορετική περίπτωση υπάρχει κίνδυνος να αποκαλυφθεί το δίκτυο πρακτόρων (που έχει δημιουργήσει). Επισήμως ο Νουρί δεν φαίνεται ούτε και πρέπει καθόλου να φαίνεται»

Αν δει κανείς προσεκτικά τα γερμανικά ντοκουμέντα, θα διαπιστώσει ότι από το πρώτο σχέδιο του εγγράφου προς το 26. Σώμα Στρατού μέχρι το τελικό κείμενο, υπάρχουν τρεις διαφορετικές εκδοχές για το ποιος συνέταξε τον κατάλογο για τις συλλήψεις. Ο Ιταλός φρούραρχος της Παραμυθιάς είχε ενημερώσει τον προϊστάμενό του – το στρατηγό Della Bona – στα Ιωάννινα ότι ο Nuri Dino εμπλέκεται στην υπόθεση. Οι τρεις διαφορετικές διατυπώσεις του 2^{ου} Γραφείου της 1. Μεραρχίας για το ίδιο θέμα αντανakλούν την προσπάθεια της υπηρεσίας να καλυφθεί η εμπλοκή του επίσημου συνεργάτη τους, του Dr. Nuri Dino, όπως αναφέρεται το πρόσωπο αυτό στα γερμανικά αρχεία.

Οι εξελίξεις, όμως, δεν ήρθαν έτσι ακριβώς όπως τις είχε υπολογίσει ο Remold, οι γερμανικές μυστικές υπηρεσίες και ο Νουρί Ντίνο. Υπάρχει, όπως είπαμε, εμπλοκή από πλευράς του 26. Σώματος Στρατού, το οποίο δείχνει δυσαρεστημένο από τη μονομερή ενέργεια του συνταγματάρχη Remold. Η γερμανική πλευρά – εν προκειμένω ο σκληρός ναζιστικός πυρήνας της 1. Μεραρχίας στον οποίο περιλαμβάνονται ο διοικητής της Walter Stettner, ο αξιωματικός του 2^{ου} Γραφείου Dr. Rothfuchs, και ο διοικητής του 99 συνταγματάρχης Remold – εξανίσταται για την υπαναχώρηση των Ιταλών και προκαλεί σύσκεψη με τον διοικητή της ιταλικής στρατιωτικής αστυνομίας (Καραμπινερία) με αντικείμενο τη συνεργασία για την τύχη των συλληφθέντων. Τελικά οι Ιταλοί αφήνουν ελεύθερους τους συλληφθέντες, εκτός από πέντε που κρατούνται σε ομηρία και μετά το τέλος Αυγούστου. Για την απελευθέρωση αυτών των ομήρων η γερμανική πλευρά εκφράζει ισχυρές αντιρρήσεις, ακόμη και όταν η ιταλική πλευρά προτείνει οι συλληφθέντες να αφεθούν ελεύθεροι, αλλά να υποχρεωθούν να παρουσιάζονται στο φρουραρχείο της Παραμυθιάς δέκα φορές την ημέρα.

Από τη γερμανική και τη μειονοτική αλτρωτική σκοπιά, πάντως, το σχέδιο προς το παρόν ναυαγεί. Αλλά η μειονοτική προπαγάνδα συνεχίζει να δουλεύει. Πώς, άραγε, εργάζεται η μουσουλμανική προπαγάνδα στην Παραμυθιά; Ας δούμε ένα χαρακτηριστικό δείγμα γραφής από την περίοδο που μας ενδιαφέρει. Πρόκειται για υπηρεσιακό σημείωμα των γερμανικών υπηρεσιών της 1. Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών το οποίο περιέχει πληροφορίες ενός πράκτορα με τον κωδικό Peter. Όπως λέει σε αναφορά του προς το 2^ο Γραφείο της Μεραρχίας ο πράκτορας αυτός, πέντε από

τους απελευθερωθέντες ομήρους πήγαν αμέσως μετά την απελευθέρωση στους αντάρτες για να τους δώσουν στρατιωτικά μυστικά από την περιοχή των Ιωαννίνων²³.

Όμως οι συνθήκες για το έγκλημα ωριμάζουν. Από τις 9 Σεπτεμβρίου 1943 η διοίκηση στην περιοχή είναι γερμανική, οι πρώην σύμμαχοι αποπλίζονται εθελουσίως ή με τη βία και η δυνατότητα παρεμβολής της 11. Στρατιάς και του 26 Σώματος Στρατού – δηλαδή η δυνατότητα ιταλικής πολιτικής για τη Θεσπρωτία - είναι πλέον παρελθόν. Τη θέση του 26. Σώματος Στρατού έχει ήδη πάρει το 22. Σώμα Στρατού με διοικητή τον στρατηγό Hubert Lanz²⁴. Το δολοφονικό σχέδιο μπαίνει ξανά σε εφαρμογή κάτω από καλύτερους όρους για τον άξονα. Η μέθοδος που επιλέγεται τώρα για το χτύπημα στην Παραμυθιά είναι διαφορετική από τη μέθοδο που είχε εφαρμοστεί μέχρι τότε στο Κεφαλόβρυσο, τη Μουσιωτίτσα²⁵ και το Κομμένο²⁶. Στις προηγούμενες περιπτώσεις οι εκτελέσεις έγιναν, αλλά όχι επίσημα. Οι δολοφονικές πράξεις παρουσιάζονται πάντοτε ως μάχες με αντάρτες και οι νεκροί εμφανίζονται στις εκθέσεις ως απώλειες του εχθρού. Οι δολοφονημένοι άμαχοι παρουσιάζονται στις υπηρεσιακές εκθέσεις των μονάδων είτε ως αντάρτες, είτε ως συνεργοί των ανταρτών. Η φράση «εκτελέσεις αμάχων ως αντίποινα» δεν εμφανίζεται ακόμη ούτε στις διαταγές προς τις μονάδες, ούτε στις υπηρεσιακές εκθέσεις των μονάδων. Εκτελέσεις αμάχων, όπως είπαμε γίνονται, αλλά εγγράφονται ψευδώς ως απώλειες του εχθρού στα πλαίσια εκκαθαριστικών επιχειρήσεων.

Η μέθοδος της Μουσιωτίτσας ή του Κομμένου, όμως, είναι δύσκολο να εφαρμοστεί στην Παραμυθιά που κατοικείται από χριστιανούς και μουσουλμάνους. Εξάλλου, με τα μέτρα της εποχής, η Παραμυθιά δεν είναι χωριό. Επειδή λοιπόν είναι δύσκολο να σκηνοθετηθεί στην Παραμυθιά μια εικονική μάχη με «αντάρτες» στην οποία να σκοτώνονται μόνο άμαχοι, όπως π.χ. στο Κομμένο - να είναι άραγε απλή σύμπτωση ότι οι συλλήψεις στην Παραμυθιά γίνονται το βράδυ της 15. Αυγούστου, την ίδια ακριβώς μέρα που προετοιμάζεται ψυχολογικά το στρατιωτικό τμήμα (12⁰⁵ λόχος του 98. Συντάγματος) που θα διαπράξει τη σφαγή στο Κομμένο το πρωί της επόμενης μέρας; – επιλέγεται η (δοκιμασμένη ήδη από το παρελθόν) μέθοδος της σύλληψης και της εκτέλεσης στα πλαίσια αντιποίνων για την απώλεια ζωής ή τον τραυματισμό γερμανών στρατιωτών. Δεν είναι τυχαίο ότι το τέταρτο σημείο της ανακοίνωσης²⁷ του «Ανωτέρου Διοικητού των εν Ηπείρω Γερμανικών Στρατευμάτων», δηλαδή του στρατηγού Lanz, στις 10.9.1943 – μία μέρα μετά την ανάληψη των καθηκόντων του – σύμφωνα με το οποίο «*Πάσα απόπειρα κατά της ακεραιότητος εναντίον γερμανού στρατιώτου συνεπάγεται τον θάνατον δέκα Ελλήνων πολιτών*» θα ενσωματωθεί στις 13.9.1943 σε επίσημη διαταγή του διοικητή της 1. Μεραρχίας προς τις μονάδες του και θα έχει ισχύ από τις 20.9.²⁸ Μια τέτοια διαταγή δεν θα μπορούσε εύκολα να εφαρμοστεί – ακόμη και αν είχε εκδοθεί – όταν έπρεπε να εγκριθεί από το ιταλικό 26. Σώμα Στρατού. Ας θυμίσουμε στο σημείο αυτό ότι σύνδεσμος της 1. Μεραρχίας στο 26. Σώμα Στρατού ήταν ο Harald von Hirschfeld, ο αντισυνταγματάρχης στον οποίο ο Lanz θα αναθέσει λίγο αργότερα τον βίαιο αποπλισμό της ιταλικής Μεραρχίας Άκουι στην Κεφαλλονιά.

Τον Σεπτέμβριο του 1943 η προσοχή των γερμανικών δυνάμεων είναι στραμμένη στον αποπλισμό των Ιταλών, δηλαδή στη εφαρμογή του στρατιωτικού σχεδίου με τον κωδικό Achse («Αξων») που προβλέπει τον βίαιο αποπλισμό των ιταλικών μονάδων σε περίπτωση αντίστασης. Ο βίαιος αποπλισμός στην Κεφαλλονιά και την Κέρκυρα γίνεται μέσα στο δεύτερο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου του 1943 από μονάδες του 22. Σώματος Στρατού και κυρίως της 1. Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών, στις οποίες

πρωταγωνιστούν τα 98. και το 99. Συντάγματα Ορεινών Καταδρομών. Η απόβαση στην Κέρκυρα γίνεται από μονάδες που είναι ανεπτυγμένες στην περιοχή της Θεσπρωτίας, ειδικότερα στην Παραμυθιά και τη Μενίνα. Υπεύθυνος για την επιχείρηση είναι ο ίδιος ο διοικητής του 99. Συντάγματος Ορεινών Καταδρομών συνταγματάρχης Remold²⁹. Πριν από την εκτέλεση των 49 στην Παραμυθιά, είχαν προηγηθεί οι εκτελέσεις χιλιάδων Ιταλών στην Κεφαλλονιά, ενώ η εκτέλεση σχεδόν συνέπεσε με τις εκτελέσεις Ιταλών αξιωματικών και ανδρών στην Κέρκυρα και λίγες μέρες αργότερα, αρχές Οκτωβρίου, έχουμε ανάμεσα στις άλλες και τις εκτελέσεις 69 Ιταλών αξιωματικών στην Αλβανία, στη περιοχή των Αγ. Σαράντα³⁰. Ο Σεπτέμβριος του 1943 είναι ένας πολύ αιματηρός μήνας, ένας μήνας γεμάτος αγριότητα. Όπως γράφει ο αντιστράτηγος Stettner απευθυνόμενος στο 22. Σώμα Στρατού, η εποχή είναι κατάλληλη για τη συμμαχία με τους Μουσουλμάνους. Το ερώτημα είναι αν η Παραμυθιά σφράγισε αυτή τη συμμαχία, αν ήταν η ανθρωποθυσία πάνω στην οποία θεμελιώθηκε η συμμαχία των δυνάμεων του ναζισμού, αν με αυτή την πράξη η εγκληματική ηγετική ομάδα των μειονοτικών μουσουλμάνων πείστηκε ότι ο Remold είναι αξιόπιστος σε ό,τι αφορά την προώθηση των αλυτρωτικών της σχεδίων και ότι τώρα πλέον μπορεί να στηρίζει αλλά και να υπολογίζει στη Βερμαχτ μέχρι τέλους.

Η κατάλληλη αφορμή για το χτύπημα θα δοθεί από ένα επεισόδιο στη Σκάλα της Παραμυθιάς, γνωστό σε γενικές γραμμές στους Παραμυθιώτες³¹. Στις 24.9.1943 ένα μικρό απόσπασμα ανίχνευσης εδάφους της 631. μοίρας ελαφρού πυροβολικού - και συγκεκριμένα από την πυροβολαρχία διοικήσεως με διοικητή τον λοχαγό Alfred Hindelang, μέλος των SS - με επικεφαλής τον υπαξιωματικό Dörnchen διενεργεί με εντολή του διοικητή του φυλακίου βορειοδυτικά της πόλης, υπολοχαγού Keller, επίσης μέλους των SS και, σύμφωνα με τον υπασπιστή της 631. μοίρας ελαφρού πυροβολικού Hirschfelder, συνδέσμου της μονάδας αυτής με το φρουραρχείο της Παραμυθιάς, αναγνώριση εδάφους. Τα μέχρι τώρα γνωστά επίσημα γερμανικά αρχεία δεν κάνουν λόγο για συμμετοχή μουσουλμάνων ενόπλων ή άλλων βοηθών στην αναγνωριστική επιχείρηση, πράγμα που από μόνο του δεν αποδεικνύει τίποτε, με την έννοια ότι η συμμετοχή μουσουλμάνων στις στρατιωτικές και άλλες επιχειρήσεις γερμανικών τμημάτων δεν μνημονεύεται πάντοτε στις εκθέσεις των εν λόγω μονάδων. Όλες οι ελληνικές πηγές, αντίθετα, κάνουν λόγο για μια τέτοια συμμετοχή. Το απόσπασμα αυτό δέχεται τα πυρά των ανταρτών και στη συμπλοκή χάνουν τη ζωή τους 5 ή 6 συνολικά στρατιώτες. Παραμένει μέχρι τώρα αδιευκρίνιστο αν ο Keller που έδωσε την εντολή για την επιχείρηση αναγνώρισης έδρασε με δική του πρωτοβουλία, σε συνεννόηση με το φρούραρχο της πόλης - και ουσιαστικά σε συμπαιγνία με τον διοικητή του 99. Συντάγματος και τον αξιωματικό του 2^{ου} Γραφείου - ή σε συνεννόηση με τον διοικητή του λόχου ή τον διοικητή της μονάδας 631, ταγματάρχη Stöckert. Η πτυχή αυτή του επεισοδίου είναι προς το παρόν ανεξιχνίαστη. Το υλικό που είναι στη διάθεσή μου δεν επιτρέπει να εξαχθεί με βεβαιότητα το ένα ή το άλλο συμπέρασμα. Επίσης δεν γνωρίζουμε αν ο διοικητής της μονάδας, ο ταγματάρχης Stöckert, το όνομα του οποίου είναι γνωστό από την ονομασία της επιχείρησης που διενεργήθηκε τις επόμενες μέρες εναντίον της Σέλιανης, του Ελευθεροχωρίου, του Αγ. Νικολάου και του Αγ. Δονάτου ήταν ενήμερος για την αναγνωριστική αποστολή³².

Ήδη όμως πριν από το επεισόδιο της Σκάλας, στις 18.9.43 συλλαμβάνονται στην περιοχή ανάμεσα στη Σέλιανη και την Παραμυθιά από μικτά - γερμανικά και μουσουλμανικά - αποσπάσματα - 60 άτομα που βρίσκονται καθ' οδόν από τα χωριά τους για το παραμυθιώτικο παζάρι του Σαββάτου. Υπάρχει αναφορά του φρούραρχου της Παραμυθιάς για το πώς και γιατί έγιναν αυτές οι συλλήψεις³³. Όπως είναι γνωστό,

9 από τους συλληφθέντες εκτελούνται την επόμενη μέρα, κάτι που αναφέρεται στο έγγραφο του φρουράρχου προς τη Μεραρχία. Είναι η πρώτη από τις δύο εκτελέσεις που γίνονται ανάμεσα στις 19.9. και τις 29.9. στην Παραμυθιά. Γραπτή διαταγή για την εκτέλεση δεν έχει βρεθεί. Ούτε έχει εντοπιστεί αυτός που έδωσε τη διαταγή ή το τμήμα που υλοποίησε την εκτέλεση. Υπάρχει, όπως ανέφερα, ένα αναλυτικό κείμενο, έγγραφο του φρουράρχου της Παραμυθιάς προς την 1. Μεραρχία Ορεινών Καταδρομών, 2ο Γραφείο, στο οποίο περιγράφεται με λεπτομέρεια τι προηγήθηκε της πρώτης εκτέλεσης που έγινε στην Παραμυθιά, μετά την υποκατάσταση της ιταλικής στρατιωτικής διοίκησης από τη γερμανική, και μάλιστα πριν από τις 20.9., ημερομηνία η οποία αναφέρεται στην από 13.9. διαταγή του Stettner προς τις μονάδες του ως ορόσημο για την έναρξη της επίσημης εφαρμογής του μέτρου των αντιποίνων. Στην αναφορά του ο φρουράρχος δεν αναφέρει μόνον το γεγονός, αλλά και στο σκεπτικό της εγκληματικής αυτής πράξης και το σκεπτικό αυτό είναι δανεισμένο από τη μειονοτική (αλβανομουσουλμανική) προπαγάνδα για τη σχέση Παραμυθιάς-ανταρτών³⁴:

«Το Σάββατο, 18.9.43, συνελήφθησαν από τα φυλάκιά μας 60 Έλληνες (18 άνδρες και 42 γυναίκες). Ερχόταν από τα χωριά Βλαχώρι, Πέντε Εκκλησιές, Πλακωτή και Πετροβίτσα. Η διαδρομή προς την Παραμυθιά ήταν δια μέσου του ανταρτικού χωριού Σέλιανη προκειμένου, όπως ανέφεραν, να φτάσουν πιο σύντομα στην Παραμυθιά για να πάνε στην αγορά. Τα άτομα αυτά συνελήφθησαν από γερμανούς στρατιώτες στο δρόμο Σέλιανη-Παραμυθιά. Μια άλλη ομάδα ερχόταν από τα ανταρτικά χωριά Ελαταριά και Αγ. Κυριακή. Όταν οι χωρικοί αυτοί αναχαιτίστηκαν από τα δικές μας και τις αλβανικές φρουρές, δέκα από αυτούς προσπάθησαν να διαφύγουν. Για να αποτρέψουν τη διαφυγή και να τους φέρουν πάλι πίσω, οι Αλβανοί άνοιξαν πυρ. Την ίδια στιγμή άνοιξαν πυρ και οι δυτικώς του Ελευθεροχωρίου κρυπτόμενοι αντάρτες εναντίον της φρουράς μας. Με βάση την ανάκριση διαπιστώθηκε ότι ορισμένοι από τους συλληφθέντες συμμετείχαν στον εφοδιασμό των ανταρτών της γραμμής Πλακωτή-Ραβοστίβα-Μονή Παναγιάς-Παραμυθιά και αντιστρόφως. Τα εφόδια αποθηκεύονταν στη Μονή Παναγιάς³⁵ και παραλαμβάνονταν από εκεί από τους αντάρτες. Κατά καιρούς βρισκόταν στη Μονή πάνω από 300 αντάρτες. Από τους φυλακισμένους εκτελέστηκαν 8 άνδρες και 1 γυναίκα. Οι υπόλοιποι, 35 άνδρες και 10 γυναίκες, χρησιμοποιήθηκαν σε έργα οδοποιίας.»

(υπογραφή)

Υπολοχαγός, φρουράρχος

Ήδη πριν από τις 27.9. διενεργούνται στην περιοχή συλλήψεις αμάχων οι οποίοι συγκεντρώνονται στο χώρο μέσα και έξω από το Δημοτικό Σχολείο της πόλης. Αν η Βέρμαχτ ήθελε απλώς να εφαρμόσει τη διαταγή του Stettner που όριζε την αναλογία 1:10 σε περίπτωση απώλειας γερμανού στρατιώτη, είχε ήδη αρκετούς ομήρους στη διάθεσή της. Αλλά δεν ήθελε μόνον αυτό. Οι σύμμαχοι - Βέρμαχτ και Μουσουλμάνοι – στόχευαν και σε κάτι άλλο: τη νέκρωση της πόλης. Στις 27.9. τη νύχτα γίνονται στην Παραμυθιά συλλήψεις από μικτές ομάδες μουσουλμάνων και γερμανών στρατιωτών. Οι τραγικές μέρες που ακολούθησαν είναι λίγο-πολύ γνωστές. Στη λεγόμενη «δίκη των στρατηγών» από το αμερικανικό δικαστήριο V το 1947 στη Νυρεμβέργη, στην οποία υπόδικος ήταν και ο διοικητής του 22. Σώματος Στρατού στρατηγός Lanz, το κατηγορητήριο εστίαζε περισσότερο στις περιπτώσεις της Κεφαλλονιάς, της Κέρκυρας και των Αγ. Σαράντα ως προς τον Lanz. Η Παραμυθιά αναφέρεται μεν, αλλά δεν δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην περίπτωση της. Ο Lanz προσπερνά την υπόθεση της Παραμυθιάς λέγοντας π.χ. ότι η ημερήσια αναφορά της Μεραρχίας στην οποία μνημονεύεται η εκτέλεση δεν έφτασε ποτέ στα χέρια του³⁶. Είναι βέβαιο ότι ο Lanz

γνώριζε για την πολιτική αντιποίνων – άλλωστε αυτός στις 10.9. γνωστοποιεί στους Έλληνες επίσημα το μέτρο. Γνώριζε επίσης και για την Παραμυθιά. Στις 29.9. βρισκόταν στα Γιάννενα και η εκτέλεση είχε ήδη γίνει όταν αυτός και η συνοδεία του κατευθύνονται οδικώς προς το Λεσκοβίκι και την Κορυτσά, όπως προκύπτει από τις χειρόγραφες σημειώσεις του³⁷ αλλά και από το ημερολόγιο του 22. Σώματος Στρατού. Επίσης, όπως προκύπτει από τα αρχεία, είχε ενημερωθεί και αργότερα για την εκτέλεση των 58 (9 και 49) στην Παραμυθιά³⁸.

Η σφαγή της Παραμυθιάς απασχόλησε τη μεταπολεμική συμμαχική και γερμανική δικαιοσύνη δύο φορές. Μια το 1947 με το αμερικανικό δικαστήριο εναντίον 7 γερμανών στρατηγών που ήταν υπόδικοι για εγκλήματα πολέμου. Η δίκη αυτή είναι γνωστή και ως «δίκη για τις ομηρίες» ή «υπόθεση επτά» ή «δίκη των στρατηγών». Ο στρατηγός Lanz, διοικητής του 22. Σώματος Στρατού από τον Σεπτέμβριο του 1943 και μετά, ήταν, όπως είπαμε, ανάμεσα στους κατηγορούμενους. Ο Lanz στη δίκη αυτή αρνήθηκε ότι αυτός έδωσε τη διαταγή για τις εκτελέσεις στην Παραμυθιά και εμφανίστηκε να μην γνωρίζει την περίπτωση. Δικάστηκε σε 12 χρόνια κάθειρξη αλλά το 1952 ήταν ήδη ελεύθερος με ένα είδος αμνηστίας/χάρης που του χορηγήθηκε. Στο δικαστήριο αυτό κανείς άλλος δεν λογοδότησε για την υπόθεση της Παραμυθιάς.

Στις 6.12.1963 ο εκπαιδευτικός Wilhelm Franz Kokott, ο οποίος το Σεπτέμβριο του 1943 υπηρετούσε στην 631. μοίρα ελαφρού πυροβολικού στην Παραμυθιά, με διοικητή τον ταγματάρχη Stöckert, το όνομα του οποίου συναντήσαμε στην ομώνυμη επιχείρηση κατά της Σέλιανης και του Ελευθεροχωρίου μετά το επεισόδιο στη Σκάλα, καταθέτει μηνυτήρια αναφορά εναντίον του διοικητή του λόχου του, λοχαγού Alfred Hindelang, στην οποία τον κατηγορεί ότι ήταν υπεύθυνος για την εκτέλεση 60 πολιτών της Παραμυθιάς. Η υπόθεση ανατίθεται σε ανακριτή ο οποίος καλεί επιζώντες στρατιώτες και αξιωματικούς της μονάδας αυτής να καταθέσουν. Ανάμεσα σε αυτούς που καταθέτουν είναι και δύο μέλη του εκτελεστικού αποσπάσματος που έλαβε μέρος στην εκτέλεση των 49: ο επιλοχίας Helmut Götte και ο δεκανέας Gerhard Garbazciok. Ανάμεσα σε αυτούς που δεν εκλήθησαν καν να καταθέσουν είναι ο τότε συνταγματάρχη Remold, ο υπεύθυνος του 2ου Γραφείου του 22. Σώματος ύλαρχος von Lenthe, ο υπεύθυνος του 2ου Γραφείου της Μεραρχίας Dr. Rothfuchs, ο αξιωματικός του 2ου Γραφείου του 99. Συντάγματος Pfütznier και ο τότε φρούραρχος της Παραμυθιάς. Κανείς από τους μάρτυρες που κατέθεσαν δεν “θυμάται” το όνομα του φρούραρχου της Παραμυθιάς και κανείς από τους υπευθύνους – υπηρεσία δίωξης εγκλήματος, ανακριτής κ.α. - δεν μπαίνει στον κόπο να τον εντοπίσει ή τουλάχιστον να διαπιστώσει αν βρίσκεται ακόμη εν ζωή. Αρκετοί από τους καταθέσαντες απαντούν στερεότυπα ότι δεν γνωρίζουν και δεν είδαν τίποτε, απλώς άκουσαν ότι έχει γίνει κάποια εκτέλεση³⁹. Ένας προτεστάντης ιερέας, ο Eugen Enz που υπηρετούσε ως υπαξιωματικός στη μονάδα από την οποία προερχόταν οι γερμανοί στρατιώτες που έχασαν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια της επιχείρησης αναγνώρισης στη Σκάλα στις 24.9.1943, καταθέτει ότι με δική του πρωτοβουλία συνάντησε τον φρούραρχο της Παραμυθιάς και προσπάθησε να αποτρέψει την εκτέλεση, χωρίς όμως να εισακουστεί. Μετά την παρέλαση δεκάδων μαρτύρων και την απολογία του κατηγορουμένου, του διοικητή της μονάδας η οποία συγκρότησε το εκτελεστικό απόσπασμα Alfred Hindelang, ο ανακριτής με μια ανατριχιαστική για την ομοιότητα με το ναζιστικό πνεύμα νομική επιχειρηματολογία θέτει την υπόθεση στο αρχείο. Κανείς από τους υπευθύνους της δολοφονίας δεν θα χρειαστεί να πάει σε δίκη, όπως φαίνεται από το βούλευμα για την υπόθεση Hindelang:

*“(…)Ο κατηγορούμενος Hindelang παραδέχεται, σε συμφωνία με τις καταθέσεις διαφόρων μαρτύρων, ότι προχώρησε στη συγκρότηση του εκτελεστικού αποσπάσματος ύστερα από διαταγή και ότι ανακοίνωσε το μέτρο των αντιποίνων με την ημερήσια διαταγή της μονάδας. Δεν κατέστη δυνατόν να εξακριβωθεί από ποιον διετάχθη το μέτρο των αντιποίνων. Ο διοικητής της μοίρας έχει αποβιώσει. Οι μάρτυρες υποδεικνύουν ότι η διαταγή για την εκτέλεση προερχόταν είτε από τον φρούραρχο της Παραμυθιάς, είτε από τη Μερραρχία, είτε από το Σώμα Στρατού, αλλά πάντως όχι από τον κατηγορούμενο Hindelang. Ο στρατηγός Lanz, ο οποίος στις 19.2.1948 καταδικάστηκε από το στρατιωτικό δικαστήριο V των ΗΠΑ, ανάμεσα στα άλλα και για την υπόθεση της Παραμυθιάς, ισχυρίζεται ότι δεν έδωσε αυτός τη διαταγή για την εκτέλεση. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί ο φρούραρχος της Παραμυθιάς. Οι μάρτυρες κατέθεσαν σε γενικές γραμμές ότι η διαταγή της εκτέλεσης θεμελιώθηκε πάνω σε μια διαταγή γνωστή και ως διαταγή του Φύρερ. Πέραν τούτου, στις «ειδικές διατάξεις στο πεδίο του 2ου Γραφείου της 1. Μερραρχίας Ορεινών Καταδρομών» της 13.9.1943 είχε διαταχθεί από τις 20.9.1943 η εκτέλεση 10 Ελλήνων για κάθε Γερμανό στρατιώτη που χάνει τη ζωή του. Τα κίνητρα, ο τρόπος διεξαγωγής και ο σκοπός της πράξης πάντως την ανάγουν όχι σε δολοφονία, αλλά σε κάθε περίπτωση σε ανθρωποκτονία. Επειδή ήδη πριν από την κατάθεση της μηνυτήριας αναφοράς έχει αρχίσει να ισχύει η περίοδος της παραγραφής, η υπόθεση πρέπει να κλείσει χωρίς περαιτέρω ανακρίσεις»⁴⁰
(υπογραφή)
Ο ανακριτής*

Οι σκοπιμότητες της μεταπολεμικής δικαστικής διερεύνησης των εγκλημάτων πολέμου είναι λίγο-πολύ γνωστές και έχει χυθεί πολύ μελάνι για το ζήτημα αυτό, από τότε μέχρι σήμερα. Ορισμένες από τις υποθέσεις αυτές – όπως π.χ. η υπόθεση του Κομμένου – επανεξετάζονται. Ενδεχομένως να βρίσκονται ακόμη εν ζωή κάποιοι από τους εμπλεκόμενους στη δολοφονία της Παραμυθιάς, παρότι πέρασαν από τότε 64 χρόνια. Ανεξάρτητα όμως από το μεταπολεμικό γερμανικό δικαστικό σύστημα, την κουλτούρα του και τις προτεραιότητές του, υπάρχει και η έρευνα. Καλώς εχόντων των πραγμάτων, η έρευνα έχει τον δικό της κώδικα και δεν υπακούει – δεν επιτρέπεται να υπακούει – σε πολιτικές σκοπιμότητες. Και για την έρευνα η υπόθεση της Παραμυθιάς έχει ακόμη ορισμένα κενά. Δεν έχει εντοπιστεί π.χ. μέχρι αυτή τη στιγμή η διαταγή για την εκτέλεση σε καμία από τις δύο περιπτώσεις. Δεν έχει επίσης εντοπιστεί η διαδρομή της διαταγής. Δεν έχει εξιχνιαστεί ο ρόλος του διοικητή του φυλακίου από το οποίο ξεκίνησε η ομάδα αναγνώρισης για τη Σκάλα και η εμπλοκή του φρούραρχου στην αποστολή της ομάδας αναγνώρισης σε τόσο επικίνδυνο έδαφος για στρατιώτες άπειρους με την περιοχή και με παρουσία στην Παραμυθιά μόλις λίγων βδομάδων. Από την άλλη μεριά, πώς εξηγείται το γεγονός ότι δεν εντοπίστηκε από τη γερμανική δικαιοσύνη ο φρούραρχος της Παραμυθιάς; Εναντίον ποίου θα μπορούσε να είχε καταθέσει, αν είχε εντοπιστεί; Ποια πιθανότητα υπάρχει να αναγκαζόταν να καταθέσει π.χ. ότι ο διοικητής του 99. Συντάγματος έδωσε τη διαταγή για την εκτέλεση; Και τι πολιτικά προβλήματα θα δημιουργούσε για τη βουργκανδερική κυβέρνηση αλλά και τη γερμανική κυβέρνηση αν προέκυπτε μια τέτοια ευθύνη για τον απόστρατο πλέον Josef Remold, αλλά ενεργό στην υπηρεσία της Άμεσης Δράσης και πρώτο πρόεδρο της μεταπολεμικής Άμεσης Δράσης της πόλης του Μονάχου; Την εποχή που γίνονται οι ανακρίσεις αυτές κάποιοι Gastarbeiter από τη Θεσπρωτία, παιδιά των ανταρτών και των αμάχων που τρομοκρατούσε ο Remold σε συνέργεια με τον «Kommandant Abdulla», όπως αναφέρεται στα γερμανικά αρχεία ο Αβδουλά Κασήμ από το Μαργαρίτι, μπορεί να διασταυρώθηκαν με τον διώκτη τους και το δολοφόνο των γονέων τους σε κάποιο δρόμο του Μονάχου. Πόσες αναταράξεις άντεχαν, άραγε,

εκείνη την εποχή οι ελληνογερμανικές σχέσεις; Υπάρχουν τέτοια ερωτήματα που είναι ακόμη αναπάντητα. Μέχρι να χυθεί άπλετο φως σε όλες τις πτυχές της σκοτεινής αυτής υπόθεσης στην οποία εμπλέκονται τρία διακριτά δίκτυα κατασκοπείας, το ιταλικό, το γερμανικό και το μουσουλμανικό, η έρευνα παραμένει επίκαιρη.

Το ιδεολογικό σύστημα του ναζισμού κατέρρευσε ως πολιτικό και στρατιωτικό καθεστώς με την κατάρρευση της ναζιστικής Γερμανίας και την άνευ όρων συνθηκολόγηση στις συμμαχικές δυνάμεις. Οι υπηρεσίες, όμως, του νέου κράτους δεν στελεχώθηκαν από κρατικούς υπαλλήλους που προέκυψαν από ιδεολογική παρθενογένεση. Είχαν τις απόψεις τους, όταν κατέλαβαν τα πόστα τους⁴¹. Τις απόψεις αυτές ορισμένοι φαίνεται ότι τις κράτησαν μέχρι το 1964, όταν έμπαινε στο αρχείο η υπόθεση της Παραμυθιάς. Και όχι μόνο αυτή η υπόθεση. Από όλες τις υποθέσεις που χειρίστηκε η γερμανική δικαιοσύνη σε σχέση με εγκλήματα πολέμου στην Ελλάδα – πάνω από 400 – ελάχιστες στάλθηκαν στο ακροατήριο, και καμία δεν οδήγησε μέχρι σήμερα σε καταδίκη⁴².

Η επιστημονική έρευνα δεν είναι δικαστήριο και ο ερευνητής δεν είναι δικαστής. Αλλά είναι βέβαιο ότι κανείς από τους δολοφόνους του παρελθόντος ή από τους μεταγενέστερους συνοδοιπόρους του δεν θα τολμήσει να διαψεύσει τη συμμετοχή του σε ένα γεγονός, αν εντοπιστούν σαφή ίχνη που τον συνδέουν με αυτό. Άλλωστε ένα από τα αξιώματα της παιδαγωγικής της ειρήνης είναι ότι η τεκμηρίωση – και όχι η αποσιώπηση - βοηθά την απροκατάληπτη συζήτηση γύρω από τη χρήση βίας, περιορίζοντας το εύρος των υποθέσεων που θα μπορούσαν να διατυπωθούν αναφορικά με το υποκείμενο της βίας, το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτό έδρασε και τα ενδεχόμενα κίνητρα για τη δράση του.

Η έννοια της συμμετοχής: μειονοτικός αλτρωτισμός και εγκλήματα πολέμου

Η δράση της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θεσπρωτία κατά τη διάρκεια της κατοχής έχει όλα τα στοιχεία της αντίστοιχης δράσης ναζιστικά εμπνεόμενων μειονοτήτων στην ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια, και ακόμη περισσότερο. Η συνεργασία των μειονοτήτων αυτών με τις κατοχικές δυνάμεις δεν ήταν μονόδρομος, όπως έχουν ισχυριστεί αβασάνιστα ορισμένοι ιστορικοί για την περίπτωση της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θεσπρωτία κατά την περίοδο 1941-1944⁴³, αλλά συνειδητή πολιτική επιλογή με συγκεκριμένο ρίσκο. Μόνο μια πρόχειρη και ιδεολογικά στρατευμένη ιστορική ανάλυση των γεγονότων της εποχής θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι ο ρόλος του μειονοτικού φασισμού – διότι στην ουσία περί αυτού πρόκειται – υπήρξε περιθωριακός, ή ακόμη χειρότερα ότι η συνεργασία των μουσουλμάνων Τσάμηδων της Θεσπρωτίας με τις κατοχικές δυνάμεις υπήρξε μονόδρομος και ότι η στάση τους αυτή οφείλεται στην παρουσία και τη δράση ανταρτικών δυνάμεων στην περιοχή. Από τη σκοπιά του μειονοτικού φασισμού η αποκατάσταση της εθνικής (ελληνικής) κυριαρχίας με την απελευθέρωση της Θεσπρωτίας και την εκδίωξη των δυνάμεων κατοχής, δεν ήταν επιθυμητή εξέλιξη. Από τη σκοπιά των ανταρτικών δυνάμεων της αντίστασης στην περιοχή, αυτή ήταν η μόνη επιθυμητή εξέλιξη. Η σύγκρουση του μειονοτικού φασισμού με τις ανταρτικές δυνάμεις ήταν αναπόφευκτη, από τη στιγμή που η μειονότητα στρατεύτηκε στην ιδέα του αλτρωτισμού και της εθνοκάθαρσης.

Η γενικευμένη συμμετοχή του μουσουλμανικού πληθυσμού της Θεσπρωτίας στην εγκαθίδρυση μιας νέας τάξης πραγμάτων αφορά δύο τομείς: πρώτον, τη διευκόλυνση

του έργου της κατοχικής δύναμης και ιδιαίτερα στο στρατιωτικό τομέα, και δεύτερον, τη βίαιη ανατροπή του διοικητικού, οικονομικού και δημογραφικού status quo. Ιδιαίτερα θα πρέπει να σταθεί κανείς σε ορισμένες από τις υπηρεσίες που προσφέρει ο μουσουλμανικός πληθυσμός στην κατοχική αρχή, έτσι όπως τις εκτιμά η ίδια η Βέρμαχτ. Θα ονόμαζα τις υπηρεσίες αυτές με τον γενικό όρο «κατάργηση της πολιτισμικής απόστασης» ή «πολιτισμική διαπερατότητα». Τι σημαίνει αυτός ο όρος;

Κάτω από συνθήκες στρατιωτικής σύγκρουσης, και μάλιστα του τύπου που προωθεί η ναζιστική Βέρμαχτ στη Θεσπρωτία, η πολιτισμική διαφορά ανάμεσα στους κατακτητές και τους κατακτημένους λειτουργεί για τους τελευταίους ως πολιτισμικού τύπου *ασπίδα προστασίας* απέναντι στη συντριπτική στρατιωτική υπεροχή του αντιπάλου. Η πολιτισμική απόσταση – διαφορετική γλώσσα, διαφορετική θρησκεία, διαφορές στη γνώση των κοινωνικών σχέσεων, διαφορές στη γνώση του γεωγραφικού χώρου, διαφορετικές πρακτικές στην καθημερινή ζωή κλπ. – αποτελούν για τους κατακτημένους ένα πέπλο αδιαφάνειας που δυσχεραίνει και ορισμένες φορές αχρηστεύει την «όραση» του κατακτητή, δηλαδή το σύστημα πληροφοριών πάνω στο οποίο θα βασίσει τις στρατιωτικές και άλλες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον τους. Η πολιτισμική διαφορά λειτουργεί ως στρατιωτική προστασία, γίνεται ένα αποτελεσματικό πολιτισμικού τύπου όπλο για τον στρατιωτικά αδύνατο. Αυτό ακριβώς το όπλο, αυτό το πέπλο πολιτισμικής αδιαπερατότητας καταστρέφουν όχι μόνον οι μουσουλμάνοι μαχητές του Αβδουλά και των Ντιναίων, αλλά θεωρητικά κάθε μουσουλμάνος που γνωρίζει τον κώδικα των αντιπάλων της Βέρμαχτ (γλώσσα, συνήθειες, κατατόπια, βιογραφίες, πρόσωπα και ονόματα) και είναι πρόθυμος να μιλήσει. Η γνώση του κώδικα των διωκόμενων γίνεται εξουσία στα χέρια του ανώνυμου μουσουλμάνου που πιστεύει ότι έφτασε η ώρα του τελικού ξεκαθαρίσματος της περιοχής από τον «άλλο». Φαίνεται πως μια τέτοια προθυμία ήταν γενικευμένο φαινόμενο ανάμεσα στον μουσουλμανικό πληθυσμό, παρά τις εξαιρέσεις που επίσης παρατηρήθηκαν. Το να δίνεις όραση σε έναν τυφλό αλλά παντοδύναμο γίγαντα, στον Πολύφημο με το όνομα «Βέρμαχτ», συνιστά συμμετοχή, γιατί με τον τρόπο αυτό καθίσταται λειτουργικό ένα στρατιωτικό τέρας που αλλιώς θα έψαχνε για τα θύματά του στο σκοτάδι. Και μόνον στο σκοτάδι δεν έψαχνε η εγκληματική ναζιστική μηχανή στην Παραμυθιά τη νύχτα της 15.8.1943 και της 27.9.1943.

Η ενεργή συμμετοχή των μουσουλμάνων της Θεσπρωτίας, και ειδικά της περιοχής της Παραμυθιάς, στις δολοφονίες που έλαβαν χώρα στην πόλη τον Σεπτέμβριο του 1943 τεκμηριώνεται πέρα από κάθε αμφιβολία μέσα από τα αρχεία του γερμανικού στρατού που κατείχε τότε την περιοχή. Είτε με τη μέθοδο της δόλιας παραπληροφόρησης, είτε με τη μέθοδο της αντικειμενικής κατάδοσης, είτε με τη μέθοδο της ένοπλης συμμετοχής στις αναγνωριστικές και τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στη Θεσπρωτία, είτε με τη μέθοδο της διαρπαγής περιουσιών, της τρομοκράτησης και της δολοφονίας, είτε με τη μέθοδο της σιωπής και της ανοχής, υπήρξε εκτεταμένη συμμετοχή του μουσουλμανικού πληθυσμού στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στην περιοχή της Παραμυθιάς και της γύρω περιοχής, οι οποίες ειδικά στη Θεσπρωτία ισοδυναμούσαν με επιχειρήσεις εθνοκάθαρσης, καθώς το ένα σύνολο στοιχείο, το μουσουλμανικό, όχι μόνον δεν διώκεται από τον κατοχικό στρατό, αλλά οπλοφορεί νόμιμα και διώκει από κοινού με αυτόν το πλειονοτικό σύνολο στοιχείο. Το ποιος συμμετείχε πρωταγωνιστικά, πώς και σε ποιο βαθμό, μπορεί να συζητηθεί. Όπως, όμως, συνέβη και με άλλες ηγεσίες μειονοτικών κοινοτήτων στην ανατολική Ευρώπη και στα Βαλκάνια κατά τη διάρκεια του μεγάλου πολέμου, έτσι και στη Θεσπρωτία μια ηγετική ομάδα, χωρίς να αντιμετωπίσει εσωτερικές αντιστάσεις, κατάφερε να γίνει ο

αδιαμφισβήτητος εκφραστής όλου του μειονοτικού πληθυσμού και να περάσει προς τα κάτω μια *αλυστωτική γραμμή*, πάνω στην οποία κινήθηκε από την αρχή μέχρι τέλους η συνεργασία των μουσουλμάνων της περιοχής με τις δυνάμεις κατοχής. Με τον τρόπο αυτό η ηγεσία έκανε το σύνολο σχεδόν του μειονοτικού πληθυσμού συμμετοχο και συνεργό σε μια προδοτική και εγκληματική πράξη: στη συμμαχία με τις δυνάμεις κατοχής με στόχο πρώτα τη δημογραφική προσαρμογή και μετά την απόσπαση της Θεσπρωτίας από την ελληνική επικράτεια και την προσάρτησή της στη Μεγάλη Αλβανία, έτσι όπως την είχε υποσχεθεί στον αλβανικό λαό ο ίδιος ο Φύρερ.

Η δημογραφική προσαρμογή της Θεσπρωτίας περνά μέσα από το εγκληματικό χτύπημα στη φυσική ηγεσία της Παραμυθιάς, ώστε να δημιουργηθούν οι όροι για την επισημοποίηση της ήδη υπάρχουσας *de facto* αλβανικής διοίκησης στην περιοχή. Το νέο έτος 1944 θα βρει την Παραμυθιά βαριά τραυματισμένη. Η πόλη χάλασε. Στο προσκήνιο βρίσκεται τώρα επιθετικά η αλβανική διοίκηση, το γνωστό μας Εθνικό Αλβανικό Συμβούλιο ή, όπως το ξέρουν οι παλιότεροι, η XILIA. Ο πρόεδρος του Συμβουλίου έχει πλέον επίσημες επαφές, αλληλογραφεί με τον στρατηγό Lanz⁴⁴. Στις 2.1.1944 αποστέλλεται μέσω της περιφερειακής γερμανικής διοίκησης Ηγουμενίτσας το ακόλουθο τηλεγράφημα προς τον διοικητή του 22. Ορεινού Σώματος Στρατού από τον πρόεδρο της ΕΙΛΙΑ, όπως έχει επικρατήσει να λέγεται το Αλβανικό Συμβούλιο Τσαμουριάς, τον Μαζάρ Ντίνο:

«Εξ ονόματος του λαού της Τσαμουριάς σας παρακαλώ να δεχθείτε τις καλύτερες ευχές για το νέο έτος και σας παρακαλώ να θεωρείτε ότι οι εθελοντές Τσαμουριώτες μαχητές βρίσκονται στη διάθεσή σας, όπως και οι δικοί σας στρατιώτες.

*Ο Πρόεδρος του Αλβανικού Συμβουλίου της Τσαμουριάς
Μαζάρ Ντίνο»⁴⁵*

Στο τηλεγράφημα αυτό απαντά ο Lanz με ανάλογης αβρότητας τηλεγράφημα μία μέρα μετά:

«Προς τον Πρόεδρο του Αλβανικού Συμβουλίου της Τσαμουριάς

Δρ. Μαζάρ Ντίνο, δια της περιφερειακής στρατιωτικής διοικήσεως Ηγουμενίτσας

Τις φιλικές σας ευχές επ' ευκαιρία του νέου έτους ανταποδίδω εις το ακέραιον και ελπίζω σε μια επιτυχή συνεργασία στον κοινό αγώνα κατά των κομμουνιστών.

Ο διοικητής των γερμανικών δυνάμεων στην Ήπειρο

Lanz»⁴⁶

Η αλληλογραφία Μαζάρ Ντίνο-Λανς έχει ιδιαίτερη σημασία, όχι μόνο επειδή μέσω της χρήσης των τίτλων αυτών η κατοχική δύναμη νομιμοποιεί την *de facto* αλβανική διοίκηση του νομού, αλλά και επειδή καλώντας τον Μαζάρ σε συστράτευση εναντίον του κομμουνισμού, μετατρέπει τις ανταρτικές δυνάμεις του ΕΔΕΣ – του κύριου αντιπάλου της Βέρμαχτ και των ενόπλων μουσουλμάνων στην περιοχή της Παραμυθιάς και του Σουλίου - σε «κομμουνιστικές». Όλες οι καταστροφές - μαζί με αυτές και το έγκλημα της Παραμυθιάς - νομιμοποιούνται μέσα από αυτό το σχήμα. Πιστός στη διαταγή του Φύρερ, σύμφωνα με την οποία κάθε αντίσταση πρέπει να αποδίδεται σε κομμουνιστικά αίτια ανεξάρτητα από το τι συμβαίνει στην πραγματικότητα, ο Lanz και στην περίπτωση της Θεσπρωτίας συμμαχεί με τους μουσουλμάνους εναντίον του κομμουνισμού, καταρρίπτοντας το βασικό επιχείρημα της αλβανικής προπαγάνδας – από την εποχή του Χότζα μέχρι και σήμερα- ότι η αλβανική μειονότητα μπήκε σύσσωμη στην υπηρεσία της αντίστασης εναντίον του

φασισμού και του «μοναρχοφασισμού», επιχείρημα που το συναντούμε και σήμερα στα διδακτικά βιβλία Ιστορίας της γειτονικής χώρας.

Η εκδίωξη των Ελλήνων από την περιοχή της Θεσπρωτίας – αυτό που ήταν το πρώτο βήμα για τις υπόλοιπες κινήσεις, και κυρίως για την εγκατάσταση αλβανικής διοίκησης στο νομό Θεσπρωτίας, η οποία θα οδηγούσε στην προσάρτηση της περιοχής στη Μεγάλη Αλβανία - υπήρξε ομολογημένα ο κοινός στόχος της Βέρμαχτ και των μουσουλμάνων Τσάμηδων που συσπειρώνονται γύρω από την ηγεσία τους. Η καταστροφή της Παραμυθιάς είναι σε μικρότερη κλίμακα κάτι παρόμοιο με αυτό που συντελέστηκε στην Πολωνία τους πρώτους μήνες της εισβολής των γερμανικών δυνάμεων, δηλαδή η εκκαθάριση της πολωνικής πνευματικής ηγεσίας. Και στην περίπτωση αυτή συμμετείχαν μειονότητες που είχαν υπολογίσει πολύ στο νέο καθεστώς, τις δυνάμεις του οποίου έβλεπαν ως απελευθερωτικό στρατό. Το ότι το χτύπημα που δόθηκε στην Παραμυθιά με την εκτέλεση των 49 είχε ευρύτερη πολιτική σκοπιμότητα, φαίνεται καθαρά μέσα από ένα κείμενο με ημερομηνία 4.10.1943 του αξιωματικού ειδικών αποστολών Pussich, ο οποίος υπηρετεί στο 2ο. Γραφείο της 1. Μερραρχίας. Στο κείμενο αυτό ο Pussich γράφει:

«Τα τελευταία γεγονότα των περασμένων ημερών (περίπτωση συνταγματάρχη Ζάλμινγκερ, αντίποινα Παραμυθιάς, χθεσινή επίθεση εναντίον του υπαξιωματικού της στρατιωτικής αστυνομίας) αξιοποιήθηκαν έντονα από τους αντάρτες. Κυκλοφορούν φήμες ότι τα αντίποινα για όλες αυτές τις περιπτώσεις θα πέσουν πάνω στα Ιωάννινα. Γι αυτό από το Σάββατο πολλοί κάτοικοι έχουν ήδη εγκαταλείψει την πόλη και βρίσκονται στα παρακείμενα χωριά σκοπεύοντας να ξαναγυρίσουν στην πόλη αφού πρώτα ξεδιαλύνουν τα πράγματα. Κυρίως είναι άτομα από τα στρώματα της διανοήσης τα οποία εγκατέλειψαν την πόλη όταν διαδόθηκε ότι στην περίπτωση των αντιποίνων της Παραμυθιάς τιμωρήθηκαν αποκλειστικά τέτοια άτομα. Ιδιαίτερα υψηλός είναι ο αριθμός των γιατρών και των εμπόρων που έφυγαν, όταν έγινε γνωστό στο κοινό ότι οι γερμανικές αρχές ζήτησαν τη δημιουργία ενός καταλόγου των χονδρεμπόρων της πόλης. Επειδή υπάρχει κίνδυνος, πρόσωπα που έχουν θεωρήσει ενδεδειγμένο να εγκαταλείψουν την πόλη να προσχωρήσουν στους αντάρτες ή να αναγκαστούν να το πράξουν, καθόσον έχει συμβεί γιατροί να έχουν στρατολογηθεί βιαίως από τα χωριά τους προκειμένου να φροντίσουν τους ασθενείς τους, είναι αναγκαίο μετά από τη γνωστοποίηση των αντιποίνων που έχουν ήδη συντελεσθεί, να καθησυχάσουμε τον πληθυσμό της πόλης και επιπλέον να καλέσουμε όσους την εγκατέλειψαν να επιστρέψουν πάραυτα, γιατί αλλιώς μετά από τη λήξη πενθήμερης προθεσμίας θα κατασχεθούν οι οικίες και τα καταστήματά τους.

Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι αρκετοί έχουν την πρόθεση να εγκαταλείψουν την πόλη ύστερα από το γεγονός ότι η επιτροπή που έχει σταλεί στους αντάρτες δεν έχει ακόμη επιστρέψει. Τούτο ενισχύεται και από το γεγονός ότι ο δήμαρχος των Ιωαννίνων έχει επανειλημμένως αναφερθεί με ειρωνικό τρόπο στους αντάρτες».

(υπογραφή) Pussich

Φαίνεται επίσης από τη φόρμα ενός εγγράφου που είχαν ετοιμάσει οι υπηρεσίες της στρατιωτικής διοίκησης Ιωαννίνων για την αναχαίτιση της εξόδου των μορφωμένων στρωμάτων από την πόλη μετά τα γεγονότα της Παραμυθιάς και τα αναμενόμενα αντίποινα ύστερα από το θάνατο του διοικητή του 98. Συντάγματος Ορεινών Καταδρομών, συνταγματάρχη Josef Salminger, σε ανταρτική ενέδρα στην Κλεισούρα τη νύχτα της 30.9/1.10.1943:

18.10.1943

«Προς κ.....Ιωάννινα

Λόγω της πολιτικής έντασης εγκαταλείψατε τις τελευταίες μέρες τα Ιωάννινα χωρίς άδεια. Με τη συμπεριφορά σας αυτή συμβάλατε στο να αυξηθεί η ανησυχία του πληθυσμού και βοηθήσατε στη δημιουργία ανυπόστατων φημών. Με τη φυγή σας αυτή σκεφτήκατε μόνον το δικό σας συμφέρον και αγνοήσατε παντελώς το συμφέρον των Ελλήνων συμπολιτών σας. Βάσει του μορφωτικού σας επιπέδου και της κοινωνικής σας θέσης πρέπει να αντιλαμβάνεστε ότι μια τέτοια συμπεριφορά δεν συνάδει με τις υποχρεώσεις σας απέναντι στο σύνολο. Η στάση του μεγαλύτερου μέρους των κρατικών υπαλλήλων και των ιερωμένων πρέπει να χαρακτηρίζεται ως άψογη. Σκοπός του γερμανικού στρατού είναι να ηρεμήσει τη χώρα με όλα τα μέσα και να εμπεδώσει την τάξη και την ασφάλεια προς το συμφέρον μιας συντεταγμένης ζωής του ελληνικού λαού. Ο κύριος στρατηγός καταδικάζει με τον πιο αυστηρό τρόπο τη συμπεριφορά σας αλλά προς το παρόν αρκείται σε μια αυστηρή προειδοποίηση. Προσδοκά ότι στο μέλλον, ακόμη και σε περιόδους πολιτικής έντασης, θα ασκήσετε ευσυνειδήτως το επάγγελμά σας.

Η γερμανική διοίκηση»

Για όσους δεν θυμούνται αυτές τις λεπτομέρειες, θυμίζω το υπόμνημα που στέλνει το Εθνικό Αλβανικό Συμβούλιο Τσαμουριάς στην περιφερειακή διοίκηση Ηγουμενίτσας στις 10.12.1943. Τα μέλη του δεν μασάνε τα λόγια τους: αναμένουν από τους συμμάχους των την προσάρτηση της Θεσπρωτίας στην Αλβανία⁴⁷. Η θέση αυτή υποστηρίζεται χωρίς περιστροφές. Πέρα από όλα τα άλλα, συνεπώς, το χτύπημα στην Παραμυθιά ήταν ένα χτύπημα στην ελληνική διοίκηση, σήμαινε το τέλος της ελληνικής διοίκησης στην περιοχή και την αναβάθμιση της αλβανικής αυτοδιοίκησης.

Το έγκλημα της Παραμυθιάς είναι προϊόν συνεργασίας ανάμεσα στην κατοχική δύναμη και στους εντόπιους συνεργάτες της και βοηθούς, τους μουσουλμάνους Τσάμηδες της Θεσπρωτίας, έτσι όπως αυτοί εκπροσωπήθηκαν συλλογικά με τη στήριξη των γερμανικών κατοχικών υπηρεσιών μέσω του λεγόμενου Εθνικού Αλβανικού Συμβουλίου Τσαμουριάς. Απέναντι στο Συμβούλιο αυτό, αλλά και στη δράση που σχεδίασε και υλοποίησε, δεν εκδηλώθηκε ούτε ενεργητική, ούτε παθητική αντίσταση εκ μέρους του μουσουλμανικού πληθυσμού της εν λόγω περιοχής. Μεμονωμένες περιπτώσεις βοήθειας σε διωκόμενους χριστιανούς υπήρξαν, αλλά υπολογίσιμη, φανερή ή συγκαλυμμένη, αντίσταση στη βούληση της μειονοτικής ηγεσίας και των εκτελεστών της εκ μέρους άλλων μουσουλμάνων δεν εκδηλώθηκε στη Θεσπρωτία. Όπως θα γράψει σε έκθεσή του για την καταστροφή του Φαναρίου ένας από τους βασικούς υπευθύνους για τα εγκλήματα πολέμου στη Θεσπρωτία, ο συνταγματάρχης Josef Remold, «οι εθελοντές μουσουλμάνοι υπακούουν στον Νουρί»⁴⁸.

Συμπερασματικά, η θεωρία της «προδοτικής κλίκας» - μια θεωρία που επινόησαν οι προπαγανδιστικοί μηχανισμοί του καθεστώτος του Εμβέρ Χότζα μετά την απελευθέρωση, υιοθέτησαν άκριτα (ή λόγω σκοπιμότητας) ορισμένοι πολιτικοί κύκλοι εκείνης της περιόδου στην Ελλάδα, και συνεχίζουν να υιοθετούν ακόμη και στις μέρες μας μερικοί στρατευμένοι ιστορικοί, είναι τόσο από θεωρητικής, όσο και από εμπειρικής πλευράς, παντελώς αστήρικτη. Άλλωστε χαρακτηριστικό δείγμα αυτής της όχι απλώς απροκάλυπτα στρατευμένης, αλλά και - λόγω άγνοιας των τεκμηρίων -

προκλητικής αφήγησης γύρω από τα γεγονότα εκείνης της περιόδου είναι η παρακάτω θέση την οποία μεταφέρω αυτολεξεί⁴⁹:

«Η θολή πολιτική των ‘πίεσεων’ του ελληνικού κράτους σε βάρος της μουσουλμανικής μειονότητας εξακολουθεί να εφαρμόζεται και κατά τη διάρκεια της κατοχής».

Χωρίς την ενεργή ή παθητική συνεργασία – πολιτική, στρατιωτική, αστυνομική, κατασκοπευτική, οργανωτική, οικονομική, υλική - μεγάλου μέρους του μουσουλμανικού πληθυσμού, η εκδίωξη των Ελλήνων της Θεσπρωτίας από τις εστίες τους, η de facto ανατροπή των οικονομικών και αυτοδιοικητικών σχέσεων, η διαρπαγή των περιουσιών, η άσκηση φυσικής βίας και οι δολοφονίες, η καταστροφή του Φαναρίου, αλλά και το έγκλημα της Παραμυθιάς δεν θα μπορούσαν να γίνουν τόσο συντονισμένα, τόσο συστηματικά και τόσο αποτελεσματικά – κάτι άλλωστε που το διαπιστώνουν και οι ίδιες οι γερμανικές κατοχικές αρχές. Ο μουσουλμανικός πληθυσμός υπάκουσε στην πολιτικο-στρατιωτική του ηγεσία, παγιδεύτηκε στα αλυτρωτικά της σχέδια και συνήργησε άμεσα ή έμμεσα στην κάθαρση της Θεσπρωτίας από τον (εθνοτικά) ελληνικό πληθυσμό. Οι ατομικές περιπτώσεις παροχής βοήθειας και στήριξης στον διωκόμενο πληθυσμό – κυρίως εξ αιτίας των στενών προσωπικών σχέσεων που είχαν αναπτυχθεί κατά τη διάρκεια της προηγούμενης περιόδου – αναμφίβολα υπάρχουν, δεν έφτασαν όμως ποτέ μέχρι του σημείου υπολογίσιμης πολιτικής ή και στρατιωτικής αμφισβήτησης της μειονοτικής εξουσίας η οποία συνεργάστηκε ανοιχτά, συστηματικά και μέχρι τέλους πρώτα με τις ιταλικές και μετά με τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής. Η Ασιγιέ και ο Φαντίλ μπορεί να ήταν αντίθετοι στην εκτέλεση των μαρτύρων της Παραμυθιάς, αλλά εκ των πραγμάτων δεν μπόρεσαν - ούτε και θα μπορούσαν, μπροστά στη γενικευμένη συναίνεση των ομοθρήσκων τους να «χαλάσει το ρωμαίικο και να γένει αλβανικό» - να την προλάβουν, πολύ περισσότερο να την αποτρέψουν, όταν το σχέδιο είχε τεθεί σε εφαρμογή.

¹ Το κείμενο αυτό είναι η επεξεργασμένη μορφή της ομιλίας του συγγραφέα σε εκδήλωση που οργάνωσε ο Φιλοπρόδοος Όμιλος Παραμυθιάς στις 11.2.2007 στην πόλη της Παραμυθιάς. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω τον συνάδελφο στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων Παναγιώτη Τσαμάτο που μπήκε στον κόπο να με πείσει να δεχθώ να είμαι ομιλητής στην εκδήλωση αυτή, αλλά και τον Φιλοπρόδοο Όμιλο Παραμυθιάς για την πρωτοβουλία του να ενθαρρύνει και να στηρίζει τη δημοσίευση της ομιλίας.

² Βλ. Bundesarchiv, Zentralstelle Ludwigsburg, B 162/17234.

³ Πέρα από τις γνωστές βιοματικού τύπου αναφορές στο κλίμα της εποχής, οι οποίες δίνονται μέσα από περιγραφές των αυτοπτών μαρτύρων και αργότερα συγγραφέων, όπως π.χ. ο Β. Κρασίτης (Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας), ο Σ. Μουσελίμης (Ιστορικοί περίπατοι ανά την Θεσπρωτία), ο Θ. Παπαμανώλης (Κατακαυμένη Ήπειρος), ο Ι. Αρχιμανδρίτης (Τσάμηδες. Οδύνη και δάκρυα της Θεσπρωτίας), ο Ν. Γ. Ζιάγκος (Αγγλικός ιμπεριαλισμός και εθνική αντίσταση 1940-1945) και ο Ν. Σάβρας (Μνήμες της τραγικής περιόδου 1936-1945), υπάρχει το βιβλίο της Ε. Μαντά *Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000)*, ένα από τα πιο τεκμηριωμένα κείμενα που έχουν γραφεί για τη συγκρουσιακή σχέση ανάμεσα στον αλβανικό αλυτρωτισμό και το ελληνικό κράτος στη Θεσπρωτία από το 1923 μέχρι το 1945, με τη βοήθεια του οποίου ο αναγνώστης μπορεί να διεισδύσει στο κλίμα που επικρατούσε στο νομό Θεσπρωτίας κατά τη διάρκεια της κατοχής. Μια χρήσιμη ανάλυση των σχέσεων του ελληνικού κράτους με την αλβανομουσουλμανική μειονότητα σε διπλωματικό κυρίως επίπεδο προσφέρει το βιβλίο του Δ. Μιχαλόπουλου *Τσάμηδες. Αθήνα 1993, εκδ. Αρσενίδη*.

⁴ Bundesarchiv-Militärarchiv (στο εξής: BA-MA) RH 28-1-95

⁵ Βλ. Ia Nr. 808/43 geh., 16.7.1943, BA-MA RH 28-1-95

⁶ Βλ. υπ. αρ. 002060/16.9.1941 διαταγή του Γενικού Αρχηγείου των Γερμανικών Ενόπλων Δυνάμεων σχετικά με την αντιμετώπιση αντιστασιακών κινήματων στις κατεχόμενες περιοχές.

- ⁷ BA-MA RH 28-1-95
⁸ BA-MA RH 28-1-93
⁹ BA-MA RH 28-1-190, RH 24-22-24
¹⁰ BA-MA RH 28-1-188
¹¹ BA-MA RH 28-1-99
¹² Βλ. BA-MA RH 28-1-189
¹³ BA-MA RH 28-1-115
¹⁴ BA-MA RH 28-1-188
¹⁵ BA-MA RH 28-1-102
¹⁶ BA-MA RH 28-1-102
¹⁷ Βλ. Παράρτημα, τεκμήριο 1
¹⁸ Βλ. Josef Remold: Geländeaufgaben für die Hitlerjugend. Oldenburg: Stalling.
¹⁹ Βλ. Παράρτημα, τεκμήριο 1.
²⁰ BA-MA RH 28-1-188
²¹ BA-MA RH 28-1-188. Βλ. Παράρτημα, τεκμήριο 2.
²² BA-MA RH 28-1-188
²³ BA-MA RH 28-1-188
²⁴ BA-MA RH 28-1-193
²⁵ BA-MA RH 28-1-102. Στη Μουσιωτίτσα της Ηπείρου 152 άτομα συνολικά εκτελούνται από στρατιωτικό τμήμα της 1. Μεραρχίας στις 25.7. και στις 27.8.1943 χωρίς να υπάρχει στρατιωτική διαταγή ή έγκριση της εκτέλεσης από υπερκείμενη στρατιωτική αρχή. Στις γραπτές αναφορές της Μεραρχίας οι εκτελέσεις εμφανίζονται ως «απώλειες του εχθρού» και ο άμαχος πληθυσμός που εκτελέστηκε (ανάμεσα στους εκτελεσθέντες ήταν παιδιά και άτομα τρίτης ηλικίας) ως «αντάρτες». Παρόμοια μέθοδος προληπτικής συγκάλυψης της επικείμενης εκτέλεσης επιχειρήθηκε και με την περίπτωση της Παραμυθιάς, όπως δείχνει η πρωινή ημερήσια αναφορά του στρατεύματος (1. Μεραρχία) της 28.9.1943 – μια μέρα πριν από την εκτέλεση – στην οποία υπάρχει η ακόλουθη εγγραφή:

«III/99. Σύνταγμα Ορεινών Καταδρομών:

Επιχείρηση εναντίον των ανταρτών νοτίως των σημείων 124 και 349. Έναρξη 5.00, λήξη 14.000. Συμμετείχαν: Τμήματα της 631. μοίρας ελαφρού πυροβολικού με 5 πυροβόλα, 1 βαρύ πυροβόλο, τρεις ομάδες πολυβόλων, 2 διμοιρίες του 99. Συντάγματος Ορεινών Καταδρομών, 4 πυροβόλα του λόχου 16./99, 3 πυροβόλα της 44. μοίρας τεθωρακισμένων καταδρομών, περί τους 100 Αλβανούς. Απώλειες του εχθρού: 50 νεκροί, 10 τραυματίες. Ημέτερες απώλειες: 1 τραυματίας»

Τι μεσολάβησε, ώστε οι εκτελέσεις της Παραμυθιάς να καταγραφούν στα υπηρεσιακά έγγραφα του γερμανικού στρατού ως αυτό που ήταν – εκτελέσεις - και όχι ως «απώλειες του εχθρού», όπως επιχειρήθηκε με την ημερήσια αναφορά του III/99 της 28.9.1943; Κατά πάσα πιθανότητα η αλλαγή φρουράς στη στρατιωτική διοίκηση της Ηπείρου, ίσως όμως και το σχετικό «χάος», δηλαδή η έλλειψη ενιαίας γραμμής σε επίπεδο μεσαίων στελεχών ως προς πώς θα παρουσιάζονται στα επίσημα έγγραφα οι εκτελέσεις. Βλ. Παράρτημα, τεκμήριο 3, 4.

²⁶ BA-MA RH 28-1-102

²⁷ BA-MA RH 28-1-193. Βλ. Παράρτημα, τεκμήριο 3.

²⁸ BA-MA RH 28-1-193

²⁹ Βλ. Γ. Αθανάσαινας: *Κέρκυρα. Σεπτέμβρης 1943. Ιστορία από τα αρχεία των εμπόλεμων.*

Μακεδονικές εκδόσεις, Αθήνα 1999.

³⁰ BA-MA RH 28-1-191.

³¹ Στην πρωινή ημερήσια αναφορά της 1. Μεραρχίας της 25.9.1943 υπάρχει ανάμεσα στα άλλα και η εξής εγγραφή:

«III/Σύνταγμα Ορεινών Καταδρομών:

Επιχείρηση αναγνώρισης της 631 μοίρας ελαφρού πυροβολικού στις 24.9. βορείως της Παραμυθιάς. Η 631 μοίρα σε μάχη με ισχυρές ανταρτικές δυνάμεις, 6 νεκροί και τρεις τραυματίες. Βάσεις των ανταρτών στη Σέλιανη και δυτικά του Ελευθεροχωρίου βομβαρδίζονται με 30 βολές ιταλικού ορεινού πυροβόλου των 7.5 με καλό αποτέλεσμα. Υπολείμματα των ανταρτών οπισθοχωρούν στα υψώματα βορείως της περιοχής». Βλ. BA-MA RH 28-1-115

³² BA-MA RH 28-1-115

³³ Βλ. Παράρτημα, τεκμήριο 4.

³⁴ BA-MA PH 28-1-190.

³⁵ Προφανώς εννοεί τη μονή Παγανιών.

³⁶ BA-MA N 562-5

³⁷ BA-MA N 562-25

³⁸ BA-MA N 562-5

³⁹ Bundesarchiv, Zentralstelle Ludwigsburg, B 162/17234

⁴⁰ Bundesarchiv, Zentralstelle Ludwigsburg, B 162/17234

⁴¹ Η επιβεβαίωση για τη μαζική παρουσία ναζι αξιωματούχων στο πολιτικό και δικαστικό σύστημα της μεταπολεμικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας έρχεται πολύ αργότερα από το πλέον αρμόδιο πρόσωπο: τον ίδιο τον πρώην καγκελάριο Helmut Schmidt σε πρόσφατη συνέντευξή του στον Giovanni Di Lorenzo στην εφημερίδα *Die Zeit* (βλ. εφ. *Die Zeit*, Nr. 36, 30. Αυγούστου 2007, σελ. 21).

⁴² Φαίνεται πως η γραμμή ήταν διαφορετική, με την έννοια ότι η καταδίκη επήλθε με την ίδια την ήττα, αλλιώς: η ήττα ισοδυναμεί με καταδίκη, συνεπώς δεν χρειάζεται οι ηττημένοι να δικαστούν ξανά. Είναι αυτή η νοοτροπία που έχει κάνει στο παρελθόν ορισμένους ύποπτους για εγκλήματα πολέμου στην Ελλάδα (αλλά και αλλού) να είναι επιθετικοί απέναντι σε δημοσιογράφους και γενικά σε ανθρώπους που τους χαρακτηρίζουν ανάλογα. Στη μομφή αυτή απαντούν στερεότυπα: «δεν είμαστε εγκληματίες πολέμου, διότι δεν υπάρχει καμία καταδικαστική απόφαση γερμανικού δικαστηρίου εις βάρος μας». Η δικαστική συγκάλυψη των εγκλημάτων πολέμου που έχουν διαπραχθεί από μέλη των δυνάμεων κατοχής κατά την περίοδο 1941-1994 έδωσε τη δυνατότητα στους εμπλεκόμενους στα εγκλήματα αυτά να αποκαλούν συκοφάντες εκείνους που εντόπισαν τη συμμετοχή τους σ' αυτά.

⁴³ Βλ. Γ. Μαργαρίτη: *Ανεπιθύμητοι Συμπατριώτες*, Αθήνα 2006, εκδ. Παρατηρητής.

⁴⁴ BA-MA RH 24-22-24

⁴⁵ Βλ. Παράρτημα, τεκμήριο 5.

⁴⁶ Βλ. Παράρτημα, τεκμήριο 6.

⁴⁷ BA-MA RH 24-22-24. Στις 10.12.1943 το Εθνικό Αλβανικό Συμβούλιο Τσαμουριάς αποστέλλει στη γερμανική στρατιωτική διοίκηση Ηγουμενίτσας υπόμνημα με το οποίο διαβεβαιώνει τους «συμμάχους» για τη στάση του μουσουλμανικού πληθυσμού της Θεσπρωτίας απέναντι στις δυνάμεις κατοχής:

*«Εθνικό Αλβανικό Συμβούλιο Τσαμουριάς
Προς την αξιότιμη περιφερειακή Διοίκηση, Ηγουμενίτσα*

Εμείς τα υπογεγραμμένα μέλη του Εθνικού Αλβανικού Συμβουλίου της Τσαμουριάς, υπό την ιδιότητά μας ως εκπροσώπων όλου του πληθυσμού της περιοχής, λαμβάνομε την τιμή να πληροφορήσουμε την περιφερειακή διοίκηση για τα ακόλουθα:

(...) Χωρίς αμφιβολία η περιοχή αυτή είναι και υπήρξε πάντοτε από φυλετικής και εδαφικής πλευράς αλβανική. Όλες οι πόλεις, συμπεριλαμβανομένων της Πρεβέζης και των Ιωαννίνων, ιδρύθηκαν από Αλβανούς (βλ. το έργο «Ηπειρωτικά Χρονικά» το οποίο τυπώθηκε με φροντίδα του επισκόπου Ιωαννίνων και η σειρά του οποίου βρίσκεται στη βιβλιοθήκη των Ιωαννίνων). Αυτό λοιπόν επιβεβαιώνεται από τους ίδιους τους Έλληνες, χωρίς να αναφέρουμε τον Πουκεβίλ, τον Βύρωνα, τον Δουμά, τον Γιουστίν Γκοντάρ κλπ. Οι Έλληνες μέχρι της εποχής της Τουρκοκρατίας ανέπτυξαν μέσω των ορθόδοξων από τους μουσουλμάνους μέσω του δόγματος «όποιος είναι ορθόδοξος, είναι Έλληνας», παρότι όλοι από φυλετικής πλευράς ήταν Αλβανοί. Από την άλλη πλευρά, μέσω της προσάρτησης της περιοχής αυτής στην Ελλάδα το 1913, κάθε είδος βαρβαρότητας έγινε κυβερνητικό πρόγραμμα και η κυβέρνηση επί μακρό διάστημα διοικούσε την Τσαμουριά μέσω ανταρτών και χωροφυλάκων. Αυτό έγινε με σκοπό τον εξελληνισμό της περιοχής μας μέσω της δημιουργίας μουσουλμανικών θυλάκων, μέσω των οποίων εξαναγκάστηκαν σε φυγή προς την Τουρκία οι μάζες του πληθυσμού (Ιωάννινα, Πρέβεζα, Πάργα). Στα 31 χρόνια ελληνικής κυριαρχίας δεν μπόρεσε να καταγραφεί στην περιοχή αυτή κανένα δείγμα προόδου και πολιτισμού, εκτός από ορισμένα σχολεία που οικοδομήθηκαν με δικές μας δαπάνες και που χρησιμοποιήθηκαν για τον εξελληνισμό της νεολαίας μας. Το οδικό δίκτυο έγινε με καθαρά στρατιωτικά κίνητρα. Στους Μουσουλμάνους απαγορεύτηκε να φοιτούν σε σχολεία, ώστε να αποκτήσουν μια μεσαία πανεπιστημιακή μόρφωση (ιδιαίτερα επικίνδυνο για το ελληνικό κράτος). Στους γονείς των οποίων τα παιδιά επέλεξαν να σπουδάσουν σε τέτοια σχολεία επιβλήθηκαν επαχθείς φόροι. Σε ό,τι αφορά τη διοίκηση της περιοχής αυτής, οι νόμοι του κράτους, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν είχαν καμία σχέση με το προσωπικό δίκαιο του ατόμου. Για 31 χρόνια η διοίκηση συνίστατο σε κράτος του τρόμου, της εφορίας, των φυλακών, της εκτόπισης και των μαζικών εκτελέσεων, έτσι ώστε να

σβήσουν και την πιο μικρή φλόγα του αλβανισμού και να γίνουν για πάντα κυρίαρχοι αυτής της περιοχής (βλ. συνημμένη αναφορά).

Το θράσος της ελληνικής διοίκησης δεν σταμάτησε τις παραδοσιακές δραστηριότητες εναντίον μας και εναντίον των δυνάμεων του άξονα ούτε και μετά την κατοχή της περιοχής αυτής από τις συμμαχικές δυνάμεις του άξονα. Η σύσταση ένοπλων συμμοριών (συμμορία του Βαγγέλ' Γιάννη, των αδελφών Πανταζή, η συμμορία του Χαρίσ' Οικονόμου, του Κώτσιο Βασίλη, του Θωμά Πιτούλη, του Βασίλ' Μπαλούμη κ.α.) επηρεάστηκαν από τις ελληνικές αρχές, από την αστυνομία και από τη νομαρχία. Στον ορθόδοξο πληθυσμό της περιοχής Σουλίου, Φαναρίου και Ντουσκάρας χορηγήθηκε κάθε είδους βοήθεια, ενώ για την ενίσχυση των γραμμών τους δόθηκε ηθική και υλική στήριξη. Μετά την ενίσχυση των γραμμών τους, οι συμμορίες αυτές άρχισαν να καταστρέφουν τις οδικές αρτηρίες και τις τηλεφωνικές συνδέσεις, να διενεργούν αιφνιδιαστικές επιθέσεις στις μετακινήσεις των κατοχικών δυνάμεων, να σκοτώνουν και να ληστεύουν τους Αλβανούς της περιοχής αυτής. Ως αποκορύφωμα του θράσους, η χωροφυλακή κλήθηκε να ενισχύσει τις γραμμές των συμμοριών.

Αυτή ήταν η κατάσταση, όταν πριν από 6 μήνες τα γερμανικά στρατεύματα κατέλαβαν την περιοχή. Η γερμανική στρατιωτική διοίκηση μπόρεσε η ίδια να διαπιστώσει την αναρχία που επικρατούσε και η οποία ενισχύονταν τόσο από την ελληνική διοίκηση, όσο και από την ιταλική στρατιωτική διοίκηση. Εμείς σταθήκαμε αμέσως στο πλευρό των γερμανικών δυνάμεων, προκειμένου να θέσουμε τέρμα σ' αυτή την αναρχία και το χάος. Χωρίς να υπολογίσουμε τις θυσίες σε αίμα και με σκοπό να διαλύσουμε τις συμμορίες, προωθήσαμε μια τοπική διοίκηση του «Εθνικού Αλβανικού Συμβουλίου», το οποίο έφερε την τάξη και την πειθαρχία που ποτέ δεν υπήρχαν κατά τη διάρκεια των 31 ετών της ελληνικής διοίκησης. Αν λοιπόν τώρα η ελληνική κυβέρνηση διατυπώνει διαμαρτυρίες, τούτο σημαίνει ότι έχει ύποπτες προθέσεις τόσο εναντίον μας, όσο και εναντίον της κατοχικής δύναμης. Η αταλάντευτη αφοσίωση στο γερμανικό στρατό διασφαλίζει την ειρήνη στο έδαφος αυτό και συμβάλλει στην πραγματική συναδέλφωση ανάμεσα στον ορθόδοξο και τον μουσουλμανικό πληθυσμό, ο οποίος ανήκει στην ίδια φυλή, έχει το ίδιο αίμα και είναι καθαρά αλβανικός. Μια ασφαλής προστασία, που θα λειτουργήσει ως υπόδειγμα ειρήνης για τα Βαλκάνια.

Κύριε διοικητά, ευαρεστηθείτε να διαβεβαιώσετε την αρμόδια ανώτερη αρχή του Ράιχ ότι όπως και να έλθουν τα πράγματα, είμαστε έτοιμοι να θυσιάσουμε όλοι, παρά να υποστούμε μια ακόμη φορά τη βαρβαρική ελληνική κατοχή που εξολόθρευσε περίπου το ήμισυ του πληθυσμού μας.

Όλως υμέτεροι

Τσαμουριά, 10. Δεκεμβρίου 1943

Τα μέλη του Συμβουλίου

Αμπεντίν Μπάκο
Χατζή Σεχ Μεχμέτ
Μαχμούτ Μάλε
Ναζίφ Φεϊσέλ
Ιμπραήμ Μπάλιο
Αχμέτ Χατζή
Τζελάλ Μεντί
Σελήμ Χασάν
Κιάζο Σαμπρί
Φερχάτ Μουχαμέτ

Ο πρόεδρος
του Εθνικού Αλβανικού Συμβουλίου Τσαμουριάς

Μαζάρ Ντίνο

⁴⁸ BA-MA RH 24-22-24. Στις 16.9.1943 ο συνταγματάρχης Remold, διοικητής του 99. Συντάγματος Ορεινών Καταδρομών της 1. Μεραρχίας, στον οποίο είχε ανατεθεί να διερευνήσει τη βασιμότητα των καταγγελιών και των παραπόνων του τότε Διοικητή Ηπείρου Τσιμπρή προς τις κατοχικές αρχές στις αρχές Σεπτεμβρίου σχετικά με τις ωμότητες των Μουσουλμάνων της Θεσπρωτίας εναντίον των Ελλήνων κατοίκων της περιοχής, υποβάλλει την έκθεσή του με το υπ' αρ. 432/16.9.1943 έγγραφο προς τη Μεραρχία. Ας δούμε ορισμένα σημεία από το περιεχόμενο της έκθεσης, η οποία αρχίζει ως εξής:

«Ο ελληνικός πληθυσμός της Θεσπρωτίας παραπονείται για μεγάλες ατασθαλίες, οι οποίες παρουσιάζουν τους Αλβανούς ως ληστές και δολοφόνους. Μετά από ενδελεχή έλεγχο των πραγμάτων προκύπτει η εξής εικόνα:

1. Υφίσταται από μακρού ένα απέραντο μίσος των Αλβανών έναντι των Ελλήνων το οποίο μετά το 1940 γνώρισε νέα κλιμάκωση (...).

2. Σε όλες τις περιπτώσεις ανταρτών που έχουν εμφανιστεί στην Τσαμουριά – με εξαίρεση μικρά τμήματα βορείως των αλβανικών συνόρων - πρόκειται για Έλληνες. Στην περιοχή Γλυκής ακόμη και τώρα γίνονται καταστροφές τηλεφωνικών γραμμών και αιφνιδιαστικές επιθέσεις εναντίον στρατιωτών μόλις παρουσιαστεί κατάλληλη ευκαιρία. Το σύνολο των ανταρτών του Σουλίου και της Αγ. Κυριακής αποτελείται από Έλληνες. Οι μόνοι που μας υποστηρίζουν στον αγώνα μας εναντίον των ανταρτών εθελοντικά είναι οι Αλβανοί, ενώ εκείνοι που χωρίς αμφιβολία είναι συνοδοιπόροι των ανταρτών και οργανώνουν τον εφοδιασμό τους είναι οι Έλληνες. Σε όλες τις περιπτώσεις που αναφέρονται στο υπόμνημα (του Διοικητή της Ηπείρου) ως κατεστραμμένα χωριά, πρόκειται για κρησφύγετα ανταρτών τα οποία μόνο με τη βοήθεια των Αλβανών εντοπίστηκαν και εκκαθαρίστηκαν. Παντού βρέθηκαν όπλα και πυρομαχικά. Το σύνταγμα μου και οι Αλβανοί είχαν κατά τη διάρκεια της επιχείρησης αυτής διαρκώς απώλειες. Συνεπώς υπάρχει σαφής διαχωρισμός, και μόνον υπέρ των Αλβανών μπορεί να τοποθετηθεί κανείς.

3. Με την παρούσα κατάσταση, εξηγείται το γεγονός ότι έχουμε επαναλαμβανόμενες υπερβάσεις των Αλβανών. Μεγάλες υπερβάσεις δεν έχουν συμβεί, όπως έδειξε η έρευνα.

4. Μετά από ενδελεχή διερεύνηση του διοικητικού μηχανισμού του νομού Θεσπρωτίας, η διοίκηση αυτή αποκαλύπτεται κατ' ουσίαν ως εικονική. Κανείς Αλβανός δεν έχει την πρόθεση να πειθαρχήσει σε εντολή του Νομάρχη, ενώ ο τελευταίος έχει παραιτηθεί από το να δίνει εντολές. Ελληνική χωροφυλακή υπάρχει προς το παρόν μόνο στην Παραμυθιά. Συμπτύχθηκε εκεί, επειδή αλλού η περιοχή είναι πολύ επικίνδυνη. Ολόκληρη η διοίκηση, αν μπορεί να την ονομάσει κανείς έτσι, κάθεται μαζεμένη στην Παραμυθιά και δεν κάνει τίποτε. Μόνο ένα μικρό τμήμα του πληθυσμού καταβάλλει φόρους. Για τα δημόσια έργα, όπως π.χ. τα έργα οδοποιίας που είναι εξαιρετικά επείγοντα, δεν υπάρχει καμία σκέψη.

Προσπάθειες εκ μέρους του Συντάγματος να δοθεί ώθηση στη διοίκηση μέσω κατάλληλων Αλβανών παραγόντων (συμβούλων) αναμένεται να έχουν κάποια μικρή επιτυχία στην Παραμυθιά, αλλά δεν θα επηρεάσουν την υπόλοιπη περιοχή.

Οι ίδιοι οι Αλβανοί δεν διαθέτουν καμία πολιτική ικανότητα. Δεν είναι σε θέση να συγκροτήσουν ενιαία οργάνωση και χρειάζονται για το σκοπό αυτό έναν προικισμένο άνδρα ο οποίος θα μπορέσει κατ' αρχήν να τους συγκροτήσει με ενιαίο τρόπο. Το Σύνταγμα προτείνει τον Νουρί Ντίνο για το σκοπό αυτό, επειδή διαθέτει αυτή την ικανότητα. Η παρουσία του εδώ είναι απαραίτητη το συντομότερο δυνατόν.

Παράλληλα, μέσω του ίδιου θα μπορέσει να λυθεί το πολύ δύσκολο πρόβλημα των αλβανικών συμμοριών εκείθεν των ελληνοαλβανικών συνόρων. Θα πρέπει λοιπόν να ιδρυθεί μια αλβανικά προσανατολισμένη διοίκηση η οποία να επικυρωθεί από το ελληνικό κράτος. Μόνο έτσι θα μπορέσει να εμπεδωθεί ξανά μια κάποια τάξη» (υπογραφή, Remold).

Βλ Παράρτημα, τεκμήριο 7. BA-MA RH 28-1-190. Στις 22.9.1943 ο Walter von Stettner διαβιβάζει στον Lanz έγγραφο με δύο συνημμένα: α) την αναφορά του διοικητή Ηπείρου (Τσιμπρή) για την κατάσταση στη Θεσπρωτία, β) την έκθεση του συνταγματάρχη Remold στον οποίο είχε ανατεθεί η διερεύνηση του ζητήματος. Στο διαβιβαστικό ο Stettner εκφράζει και τη δική του τοποθέτηση:

«Σας επισυνάπτω έγγραφο του διοικητή Ηπείρου, στο οποίο αυτός εξ ονόματος του ελληνικού πληθυσμού διαμαρτύρεται για το αλβανικό τμήμα του πληθυσμού, καθώς επίσης και την τοποθέτηση του διοικητή του 99. Συντάγματος Ορεινών Καταδρομών επί του θέματος.

Βάσει προσωπικής παρατήρησης και γνώσης της περιοχής, συντάσσομαι πλήρως με την άποψη του διοικητή του 99. Συντάγματος Ορεινών Καταδρομών και θεωρώ τη σημερινή συγκυρία ως ιδιαίτερα πρόσφορη για να ρυμουλκήσουμε τους Αλβανούς προς την πλευρά μας, μέσω κατάλληλης προπαγάνδας. Με την υπόσχεση ενός ελεύθερου αλβανικού κράτους θα μπορούσαμε με ασφάλεια να ρυμουλκήσουμε τους Αλβανούς προς τη πλευρά της Γερμανίας»

(υπογραφή)

Walter von Stettner

Υπάρχουν δεκάδες παρόμοια έγγραφα που τεκμηριώνουν τη συστηματική συνεργασία ανάμεσα στις δύο πλευρές από τον Ιούλιο του 1943 μέχρι τον Οκτώβριο του 1944. Το τεκμήριο με τον μεγαλύτερο συμβολισμό όμως είναι το υπ' αρ. 632/29.9.1943 έγγραφο του 2ου Επιτελικού Γραφείου της 1. Μεραρχίας Ορεινών Καταδρομών με ημερομηνία 29.9.1943, στο οποίο η Μεραρχία ενημερώνει το

αρχηγείο του 22. Σώματος Στρατού για τους πράκτορες οι οποίοι είχαν ενεργοποιηθεί από την ιταλική κατοχική αρχή και συνεχίζουν να αξιοποιούνται τώρα από τη γερμανική. Ανάμεσα στα ονόματα των πρακτόρων υπάρχουν τρία με το επώνυμο *Dino*: Ο Μαζάρ Ντίνο, υπεύθυνος για τον τομέα της Παραμυθιάς, ο Ρετζέπ Ντίνο, υπεύθυνος για τον τομέα Ηγουμενίτσας-Φιλιατών και ο Δρ. Νουρί Ντίνο, υπεύθυνος για όλη την περιοχή Τσαμουριάς και την περιοχή πέραν των ελληνοαλβανικών συνόρων, έτσι ακριβώς όπως με προγενέστερο έγγραφό του το 99. Σύνταγμα Ορεινών Καταδρομών που είναι ανεπτυγμένο στην περιοχή της Θεσπρωτίας προτείνει στη Μεραρχία.

⁴⁹ Βλ. Γ. Μαργαρίτη: *Ανεπιθύμητοι Συμπατριώτες*, Αθήνα 2006, εκδ. Παρατηρητής, σελ. 153.